

Kurimay Anita

Bryn Mawr College

Kémlelő lyukak és „csírák”: egy leszbikus botrány¹

A fehérek nevű ellenforradalmi erők már a Magyar Szovjet Népköztársaság idején (1919. március 21. - augusztus 1.) működésben voltak (Paksa 2012, 44-61). A katonai antikommunista erők Horthy Miklós fővezér körül gyűltek össze a délkelet-magyarországi Szeged városában. A román erők 1919. novemberében való kivonulása után az ellenforradalmi hadsereg belépett Budapestre (Romsics 2005). Még mielőtt a hadsereg a fővárosba érkezett, elkezdődött az úgynevezett Fehér Terror. A kommunisták és feltételezett szimpatizánsaik elleni megtorlás rendkívül brutális volt. Hivatalos tárgyalások vagy az igazságszolgáltatás bármely közbelépésének hiányában az ellenforradalmi erők céltáblái a kommunisták, a szocialisták, a baloldali értelmiségiek és a zsidók voltak. A kivégzett és bebörtönzött emberek pontos száma máig vitatott. A kortárs tudomány becslése szerint a meggyilkoltak száma egy-kétezer fő, míg a bebörtönzötteké több tízezer fő.² Mi több, több tízezer ember menekült el az országból, hogy elkerülje a megtorlásokat (Bödök 2011). A Horthy és hozzá közel állók hadai által érvényesített brutális támadások és kivégzések közepette az ellenforradalmi erők szoros ellenőrzést létesítettek az ország felett. Horthy politikai vezetőkkel való személyes kapcsolata és a Fehér Terrorban való személyes részvétele adta meg az alaphangot egy elnyomó konzervatív rendszer létesítéséhez.

1920. március 20-ára új magyar politikai rendelet lépett érvénybe. Magyarország király nélküli alkotmányos monarchiává alakult. Horthy Miklós, mint régens, számos királyi előjogot tudhatott magáénak, melyekkel 1944-es hatalomról való lemondásáig élt.³ Magyarország 1920 és 1944 között egyeduralmi intézkedésekkel irányított jobboldali ország volt, melyet az

¹ A fordítás alapja: Anita Kurimay, "Peepholes and 'Sprouts'," in *Queer Budapest: 1873-1961*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 2020, 119-152.

² A Fehér Terrorról a kezdetektől egymással versengő beszámolók születtek. Míg a kommunista emigránsok nagy számokról tájékoztattak, a Horthy-szimpatizánsok tagadták a Terrort és a Tanácsköztársaságot hibáztatták. A kommunista időszak alatt, 1948 és 1989 között, a Fehér Terror áldozatainak számát rendkívül eltúlozták. 1990 óta különböző értelmezések születtek. A különböző számoknak és az eseményekről való beszámolóknak legjobb összefoglalása Bödök Gergely, „[Vörös és fehér: Terror, retorzió és számonkérés Magyarországon 1919-1921](#),” *Kommentár* 3 (2011).

³ Horthyt 1944-ben nevezték ki régensnek.

egymással versengő régi konzervatív jobboldal és az új radikális jobboldal vezetett. Három hónappal Horthy hatalmának megszilárdulása után Magyarország új, „megcsönkített” határait a nyugati hatalmak törvényesnek nyilvánították. A trianoni békediktátum aláírása 1920 júniusában az ottománokkal szembeni 1526-os vereség óta a legnagyobb katasztrófát idézte elő Magyarország történetében (Romsics 2005, 147). A trianoni békediktátum egy minden magyart érintő politikai, gazdasági és társadalmi katasztrófa volt. Az ország az I. világháború előtti területeinek 67 százalékát, a háború előtti lakosainak 53 százalékát és ipari részesedésének jelentős részét veszítette el. A nem magyar lakosság számbavétele nélkül is a becslések szerint körülbelül 3,2 millió magyar nemzetiségi rekedt Magyarország új határain kívül. Magyarország az egyik elsőrangú európai nagyhatalom részeként lépett be az I. világháborúba, s a leginkább megtépázottként fejezte be azt. Magyarország a háború kezdetén Európa etnikai értelemben legsokszínűbb országai közé tartozott, s a trianoni békediktátumot követően az egyik, ha nem a leghomogénebb országgá vált. 1914-ben a magyarok a mintegy 20,8 milliós népesség alig 50 százalékát tették ki. Ezzel szemben, 1920-ban Magyarország lakosságának kevesebb, mint 10 százaléka, amely ekkor 7,9 millió főre rúgott, nem volt magyar (Romsics 2005, 188). Az új, konzervatív vezetésnek nem volt más választása, mint aláírni a szerződést, de ezáltal kezdettől fogva lemondott annak érvényességéről is. A szerződés újratárgyalása és felülvizsgálata a Horthy-rendszer alapvető céljává vált.

Éles ellentétben bármely más megelőző politikai rendszerrel 1867 óta, a Horthy-tengernagy égisze alatt szolgáló ellenforradalmi erők két elv, a keresztény nacionalizmus és az irredentizmus alapján hozták létre uralmukat (Hanebrink 2000, 77-108). Az I. világháború előtti „féktelen” liberális időikkel, valamint a szociáldemokraták és kommunisták 1918-1919-es „elborzasztó tetteivel” ellentétben Horthy és konzervatív kormánya azt akarta, hogy az új Magyarország határozottan a konzervatív ideológián alapuljon. Az ideológia egyszerű volt: „antibolsevizmus, történelmi értékek, pozitív kereszténység, rend, fennhatóság és a zsidó befolyással szembeni ellenállás” (Deák 1986, 20). A konzervatív politikai elképzelés, mely a XIX. század óta hangsúlyozta, hogy Magyarország jövője a (nemzetiségi és vallásos) tisztaság megerősítésében rejlik, az országban uralkodó nézetté vált. A hatalomra került konzervatív politikusok továbbá gondoskodtak arról, hogy semmilyen politikai ellenállással ne kerüljenek szembe. A kommunisták és szimpatizánsaik elleni megtorlás mellett az 1920-as évek első éveiben a Horthy-korszakot leginkább jellemző jelenség a médiában, a művészetben és a politikában alkalmazott cenzúra intézménye, valamint az első, háború utáni zsidóellenes törvény elfogadása (Ungváry 2013, 86-107). A szomszédos Csehszlovákiával, Franciaországgal, Angliával és a weimari Németországgal ellentétben, mely

országokban sokrétű politikai diszkurzusok működnek az 1920-as években, a konzervatív nacionalizmus Magyarországon megfellebbezhetetlen volt. Miután kiszorította vagy megsemmisítette a kommunizmus, a szociáldemokrácia és a liberalizmus híveit, a magyar elit a keresztény konzervativizmusban és az irredentizmusban való hiedelmeiben egyesült.⁴

De mit jelentett e szélsőséges nacionalizmus és keresztény kormányzás a nemnormatív szexualitások megértésére és kezelésére vonatkozóan? Hogyan változott a homoszexuálisokról alkotott nézet korábbi státuszukról, mely szerint Magyarország modernitásának jelképei voltak az Osztrák-Magyar Monarchia idején s akik, mint képlékeny kommunista egyének, akik a magyar kommunista társadalom produktív heteroszexuális tagjaiként rehabilitálhatók? Jelen és a következő fejezet, ugyan egymástól eltérő esettanulmányokat felhasználva, ezekre a kérdésekre kíván választ adni. Míg az ezt követő fejezet széleskörű áttekintést fog nyújtani a homoszexualitással szembeni büntetőeljárásról a két világháború között, jelen fejezet egyetlen esetet, a két világháború közötti Magyarország leghírhedtebb szexuális botrányát vizsgálja, mely azt a *következtetést vonta maga után*, hogy az ország vezető asszonyai homoszexuálisok lettek volna. Oscar Wilde, Radclyffe Hall vagy Eulenburg herceg nevei nem kívánnak bemutatást, helyük a szexualitást kutató történészek számára egyszer s mindenkorra biztosítva van. E fejezetben azonban egy olyan korában nemzetközi hírvé és nagy jelentőségű egyénre térek ki, akinek női homoszexualitásához kötődő botránya – ennek magas politikai tétje, a szaftos hálósobai részletek, az elsőrendű tanúk hosszú sora és a széleskörű sajtóvisszhang ellenére – egészen a közelmúltig nagyrészt a feledés homályába merült.

Hogy a nemzeti szenzáció ellenére a női homoszexualitás miért nem károsította meg a két világháború közötti korszak Magyarországnak a két elsőrangú konzervatív nőjét, az egyik fő kérdés, melyre a fejezet választ kíván adni. A fejezet a konzervatív Horthy-rendszernek a queer szexualitásokkal szemben meglévő folyamatos toleranciájának okait vizsgálja. A botrány erősen terhelt politikai körülményeinek elemzése mellett a tárgyalás „sokkoló” részletei ritka betekintést nyújtanak a női (homo)szexualitás korabeli felfogásaiba. A fejezet azt vizsgálja, hogy az újságok, a jogi és orvosi szakértők és cselédjeik miként fejezték ki és tárgyalták meg egymás között a nők közötti szexualitásról alkotott megértéseiket. A cselédek hangjának középpontba helyezésével a jogi és orvosi diszkurzusokon belül, a fejezet a homoszexualitás népnyelvi, erősen nem-, osztály- és földrajzi értelemben specifikus megértésének erős jelenlétére világít rá. S míg a homoszexualitás felfogásában az 1919 előtti korszakban egyértelmű folytonosságok mutatkoztak a

⁴ Az újabb magyar kutatás hangsúlyozza, hogy a konzervativizmus jellege és mértéke hogyan változott az 1920-as években (Gyurgyák 2007, 289-315).

homoszexualitás felfogásában, és voltak városi és vidéki különbségek a női homoszexualitásról való nyelvhasználatban, úgy vélem, sem a vidéki emberek, sem pedig a művelt városiak nem tudták a női homoszexualitást a szigorúan vett heteronormatív kereteken kívül elképzelni.

A botrány résztvevői és kitörése

A gróf Zichy Rafael (1877-1944) és felesége, Pallavicini Eduardina (1877-1964) perében szóban forgó politikai és társadalmi vonatkozások, valamint a perben érintett harmadik személy, Tormay Cecile (1875-1937) hírneve a botrányt elkerülhetetlenné tették. Tormay Cecile és Pallavicini Eduardina a két világháború közötti uralkodó konzervatív rendszer legbefolyásosabb, politikailag aktív és nyilvános körökben látható női közé tartoztak. Sokak szemében a két világháború közötti években Tormay Cecile a „megcsonkított Magyarország Nagy Megmentő Lelké” képviselte. A legtöbb magyar és külföldi számára Tormay a *Bujdosó könyv* (1921), a kommunizmus gonoszságairól szóló, nemzetközileg híres könyv írójaként volt ismert. Tormay munkája állítólag személyes élményeiről való tudósítás volt az úgynevezett Őszirozás forradalom borzalmairól az I. világháború és az azt követő rövid életű Magyar Tanácsköztársaság után.⁵ A könyv ugyan egyes szám első személyben íródott, mégis a magyar köznemesi és a kiváltságos osztályok nevében szólt, akiknek korábbi létét és hatalmát a kommunisták elsöpörték. A könyv továbbá azon osztályteljes spektrumát is képviselte, akik Magyarország és a maguk hanyatlásáért a zsidó közösséget hibáztatták. Figyelembe véve a korabeli Európa uralkodó osztályai körében a „kommunista fenyegetéssel” kapcsolatban fennálló félelmet, könnyű megérteni, Tormay könyve miért örvendett nagy népszerűségnek nem csupán Magyarországon, hanem külföldön is (Hankiss 1939, 6).

Tormay, aki íróként az *Ember a kövek közt* (1911) és a *Régi ház* (1915) című regényeivel, valamint a *Bujdosó könyv*vel lett ismert, műfajt váltott és politikai alkotóvá vált. A *Bujdosó könyv*ben az írónő, férfi társaihoz rendkívül hasonlóan, sőt, talán még jobban, mint azok többsége, nyíltan kifejezte politikai nézeteit. A könyv az Osztrák-Magyar Monarchia bukásával és egy független Magyarország megalapításával kezdődik. A következő idézet egy rövid részlet, amelyben Tormay saját érzéseiről ír, ahogyan a parlament előtt állt, mikor 1918. november 16-án nyilvánosan bejelentették a Magyar Demokratikus Köztársaság létrehozását:

⁵ 1989 óta a történészek feltárták, hogy Tormay az események nagy részénél, amelyeket ő „szemtanúként” jegyez fel, nem lehetett jelen.

És gyalázatunkra, most sem akadt egy magyar mozdulat, amely önvédelemből torkára forrasztotta volna a szót. A magyar parlament ünnepi termében, Lenin ágense, kényelmesen kibonthatta a bolsevizmus zászlaját, megfújhatta a szociális forradalom riadóját és hirdethette a világforradalom eljövételét, mialatt kinn az Országház-téren Jászi Oszkár kíséretében Lovászy Márton és Bokányi Dezső hírül vitték a népnek, hogy a Nemzeti Tanács kikiáltotta a köztársaságot. A kőlépcső pihenőjén Károlyi Mihály is szónokolt. Lenn a téren pedig: Landler Jenő, Weltner Jakab, Buchinger Manó, Böhm Vilmos és Preusz Mór dicsőítették a köztársaságot. . . Nem volt közöttük egyetlen magyar sem. Es ez mindennek a megváltása volt! Fenn az álarc: Károlyi Mihály, alatta az igazi arc: egy idegen faj, amely tudtul adta uralmat. (Tormay 1923, I., 181)

Mint e részletből kiderült, Tormay mind a szociáldemokrata kormányt, mind pedig az azt követő kommunista vezetést megvetette, mert szerinte ezek Magyarországtól és az „igaz” magyaroktól idegenek voltak. Valójában egyetlen részlet sem képes kellőképpen tükrözni azt, hogy a *Bujdosó könyv* milyen mértékben van tele kirívó antiszemita, antiliberális és kommunistaellenes nézetekkel. Tormay zsidókkal és kommunistákkal szemben érzett ellenérzéseit, s rettenetes tetteik részletes leírását a magyar ellenállás és a keresztény Magyarország visszaszerzéséért hozott áldozatok elbeszélése kísérte. Az ellenforradalmi erők története, a nemzet igaz képviselőinek és hősiek megváltóinak története, biztosította, hogy amint Horthy tengernagy és a konzervatív erők hatalmat szereznek az ország felett, a könyv irodalmi sikert, írója pedig kulturális és politikai megbecsülést arat. 1920-ban a konzervatív hatalom magyarországi újjáépülésével Tormay hírneve páratlan volt. Tormay a leginkább látható és intellektuálisan elismert magyar nőalak, aki ezenfelül 1937-ben bekövetkező haláláig jelentős nemzetközi hírnévre tett szert. 1923-ban, a botrány évében, Tormay az egyik legfontosabb konzervatív irodalmi folyóirat, a *Napkelet* szerkesztője lett, melyet élete végéig vezetett. Sem azt megelőzően, sem azóta nő nem vezetett konzervatív folyóiratot Magyarországon. Mi több, Tormayt kétszer jelölték Nobel-díjra (1936-ban és 1937-ben), s Marie Curie halálát követően 1934-ben Tormayt a Népszövetség Szellemi Együttműködés Nemzetközi Bizottságának tagjává választották.⁶

A botrány másik női szereplője, gróf Zichy Rafaelné, született Pallavicini Eduardina őrgrófnő felmenőit a Magyar Királyság legbefolyásosabb arisztokrata családjai közt tartották számon. Eduardina apja, Pallavicini Ede a Magyar Általános Hitelbank igazgatója, a Magyar Gazdasági

⁶ Hankiss János *Tormay-életrajza* (1939) a Tormay életének részleteiről szóló legátfogóbb könyvek egyike, habár minden olyan információt kihagy, amely Tormayt negatív színben ábrázolja.

Egyesület alelnöke és a Magyar Parlament felsőházának tagja volt. Pallavicini Eudardina a Horthy-korszak aktív közszereplője, többek között a Magyar Katolikus Nőegyesületek Országos Szövetségének elnöke és a Magyar Vöröskereszt helyettes elnöknője volt (*Magyar Katolikus Lexikon*). Tormayval együtt a Magyar Irodalmi Társaság alapítója volt, mely 1922-ben abból azon indíttatásból jött létre, hogy leküzdje a „lelket romboló irodalmat,” s eszközként szolgált a társaság irodalmi folyóiratának, a *Napkelet*nek elindításában, melynek célja volt ellensúlyozni a magyar liberális irodalmi folyóirat, a *Nyugat* befolyását (*Magyar Katolikus Lexikon*).

Mi több, Pallavicini szerkesztőként, fordítóként és íróként a magyar irodalmi életben saját jogon tevékenykedett. Idegennyelvre fordított munkái közé tartozott a Michelangelo életéről szóló könyv (1926) és Mussolini válogatott munkái (1927). Pallavicini a *Katolikus Nők Lapja* (1926-1933) ügyvezető szerkesztője és a *Nők és Lányok* (1933-1944) című havilap főszerkesztője volt. Saját publikációi jelentek meg a *Napkelet*ben, továbbá társszerzője volt számos könyvnek. Összegezve, Pallavicini nem pusztán egy befutott és tekintélyes család tagja volt, hanem társadalmi és kulturális szervezetek vezetőjeként jelentős befolyással rendelkezett Magyarország politikai ügyeiben. Pallavicini, Tormay Cecile-hez hasonlóan, Horthy legközelebbi politikai és kulturális köreihez tartozott, s Tormayval együtt különféle pozícióit Horthy konzervatív, katolikus és irredentista politikai helyzetének megerősítésére használta fel.

Pallavicini férje, Zichy Rafael gróf, aki a válást és az azt követő botrányt kezdeményezte, az egyik legnemesebb magyar családból származott, mely a XIII. század óta ismertségnek örvendett a magyar történelemben. Zichy gróf családtagjai a legmagasabb gazdasági, politikai és kulturális pozíciókat töltötték be. Figyelembe véve családjá régóta fennálló gazdasági, politikai és kulturális befolyását, Zichy Rafael, aki maga a parlament felsőházának tagja volt, látható jelenléttel bírt Magyarország jómódú köreiben. Egy Pallavicini és egy Zichy lehetséges válása nem pusztán Magyarország két legerőteljesebb arisztokrata családjának egymástól való elidegenedését, hanem a Horthy-rendszer egyik központi alapvetésének, a házasság szent és sérthetetlen státuszának nyílt áthágását is jelentette. Így, bár a civakodó arisztokratakról szóló hírek a magyarok számára nem számítottak újdonságnak, a válóper komoly hatalmi harcokat lobbantott lángra a politikai elit soraiban, és végtelen szórakoztatást nyújtott a budapesti és vidéki utcák emberei számára.

Zichy gróf 1923-as válási petíciójának szexuális jellege a nyilvánosság számára kiemelte és azonnal hírhedtté tette a válópert. A homoszexuálisokról vagy, ahogy néhány kortárs szerző az egymás között szexuális aktust folytató férfiakra utalt, a „beteg szerelem lovagjairól” való és róluk szóló tudósítások a

XIX. századtól állandó jelenléttel bírt a sajtóban. A filléres sajtó és a napilapok robbanásszerű megjelenésével több alkalom adódott az azonos neműek közötti viszonyokról (ilyen volt Oscar Wilde pere) szóló szenzációhajhász történetek és félhivatalos tudósítások számára. Ugyanakkor Magyarországnak addig nem volt a homoszexualitással, legkevésbé a leszbikussággal kapcsolatos nagy horderejű ügye vagy botránya. Csupán egyetlen korábbi incidenssel kapcsolatban merült fel hasonló botrány lehetősége: Alfred Redl ezredes, az Osztrák-Magyar Monarchia katonai kémelhárítás vezetőjének homoszexuális kalandjai kapcsán, aki, miután kettős ügynök voltára fény derült, 1913-ban öngyilkosságot követett el. Állítólag Redl homoszexualitása volt az, amit az orosz katonai hírszerzés fel tudott használni, s az ezredes zsarolásával a hírszerzés több mint egy évtizeden át kritikus minősített adatokat szerzett a Habsburg monarchia katonaságáról (Sadler és Fisch 2016, 103-141). Redl halála után az ezredes árulása hamar lelepleződött. Ugyanakkor I. Ferenc József Habsburg uralkodó, legfőképp a katonai hierarchiának köszönhetően, javarészt képes volt megelőzni, hogy a Redl-botrány intimebb részletei nyilvánosságra kerüljenek. Így például a legtöbb magyar újság nem említette az ezredes homoszexualitását.⁷ Ennek okán Zichy gróf válóperének esete sokkal inkább hasonlított az Eulenburg-botrányra⁸ és II. Vilmos császár azon cselekvőképtelenségére, hogy a Eulenburg Moltke-val folytatotthomoszexuális kapcsolatáról való köztudatot féken tudja tartani. A magyar államfő, Horthy bizonyára legalább akkora buzgalommal igyekezett megakadályozni a botrányt, mint korábban a német császár és uralkodó. Végtére is, e botrányba szeretett barátja és szövetségese, „a legnagyobb magyar nő”, Tormay Cecile lett belekeverve. Horthy azonban kudarcot vallott, nagyrészt azon tíz viharos év politikai és társadalmi következményeinek köszönhetően, amelyek a Redl és a Zichy eseményeket egymástól elválasztották. Különösen két tényező járult hozzá a Zichy-Tormay-ügy egyre fokozottabb nyilvánosságra kerüléséhez: a kevésbé ellenőrzött szakmai sajtó, amely utakat talált ahhoz, hogy a tárgyalásról híreket közöljön, és az a tripla lendület, amelyet Zichy, Tormay és Pallavicini (Tormay vádlott szeretője) mint Magyarország három legtekintélyesebb családja és politikailag legerőteljesebb családjai és egyéniségei együttesen képviseltek. Ellentmondásos módon, a szigorú cenzúra, melyet a Magyar Tanácsköztársaság bukását követően az új

⁷ Kivételt képez ez alól a *Pesti Hírlap*, valamint a *Borszem Jankó*, melyek mindketten utalnak Redl homoszexualitására.

⁸ A Harden-Eulenburg-ügy 1907 és 1909 között az egyik legnagyobb port kavart, homoszexuális vádak alapján született becsületsértési per volt, melynek résztvevői a Fülöp, Eulenburg hercege és II. Vilmos német császár egyik legközelebbi barátja és Kuno tábornok, Moltke grófja, aki Fülöp állítólagos szeretője volt, valamint a pert indító Maximilian Harden újságíró voltak.

konzervatív rendszer első napjaiban a médiára erőltettek, 1923-ra kisebb kormányzati felügyeletnek engedett helyet. Amíg a sajtó tartózkodott olyan cikkek közzétételétől, amelyek „sértették a régens [Horthy] vagy a parlament tekintélyét, vagy veszélyeztették az ország külpolitikáját, biztonságát és külkapcsolatait,” a sajtó jelentős szabadságot élvezhetett (Romsics 1997).⁹ Mivel a válás és az ebből fakadó becsületsértési ügy kifejezetten ezek egyikét sem fenyegette, a sajtó megtalálta annak módját, hogy az eset legpikánsabb részleteit is közzé tegye. Ráadásul, biztosította a sajtó figyelmét és az olvasóközönség érdeklődését az a tény, hogy az összes érintett személy tekintélynek örvendő és ismert közéleti személyiség volt.

A botrány nyilvános visszhangja

1923 október 30-án Zichy gróf a felesége és Tormay Cecile között kialakult „természetellenes” kapcsolatra alapozva válókeresetet nyújtott be (Budapest Főváros Levéltára VII. 2. C. Budapesti Királyi Törvényszék peres iratai. 45162/1923, a továbbiakban Válóper). Bár a nők közötti szex a magyar büntető törvénykönyvben nem volt kriminalizálva, a házasság felbontásához a polgári törvénykönyv szerint jogos indokként szolgált (Válóper, 2). A válás okaként tiltott homoszexuális kapcsolatra hivatkozni minden bizonnyal széleskörű érdeklődést váltott volna ki, függetlenül attól, hogy ki volt az érintett. Ugyanakkor az a szenvedélyes és látható szerep, melyet e nők a keresztény és konzervatív Magyarország (újja)építésében játszottak, az esetet egyik pillanatról a másikra nemzeti szenzációvá tette. Olyan sivatkozó címsorok mint „az utóbbi évtizedek legnagyobb szabású mágnes pörének pikáns epizódját,” jelentek meg az újságokban szerte Magyarországon (*Az Est* 1925, november 19, 3). A tény, hogy sem a válóper, sem pedig az azt követő becsületsértés nem volt nyitott a nyilvánosság előtt, kevés akadályt jelentett; minden fontosabb újság, még a konzervatív lapok is, széleskörű magyarázatot nyújtott a tárgyalóterembe kiszivárgó botrányos részletekről. Ahogyan az egyik tudósítás az *Esti Kurír* című napilapból állította, „A fővárosban napok óta egyébről sem beszélnek, mint erről a szenzációs bűnpörről, sőt, tegnap a Ház folyosóján gépirásos tudósításokat adtak kézről-kézre, amelyek nagyjában ismertetik a zárt tárgyalás eddigi részleteit” (*Esti Kurír* 1925, november 22, 7). Mi több, néhány más lap is részletes tudósítással szolgált, köztük a *Pesti Hírlap*, a *Magyar Hírlap*, a *Népszava*, a *Pesti Napló* és a *8 Órai Újság*. S a hírek a „perlekedő arisztokratákról” (*8 Órai Újság*, 1925. november 19, 6), ahogyan

⁹ A Bethlen-kormányzat alatt (1921-1931) egy úgynevezett sajtókonferencia-bizottságot alapítottak a kiadványok cenzúrázására (Romsics 1997).

rengeteg főcím kezdetben minősítette az esetet, nem álltak meg Budapest peremvidékein. Az esetről szóló pletykák országszerte gyorsan terjedtek.

A Tormay és Zichy grófné közötti szexuális kapcsolat valószínűségének fontolgatása bizonyára izgathatta a kortársak képzeletét. A gróf más nőkkel való szexuális viszonyai, s különösen egy másik nővel való hosszútávú szerelmi kapcsolata néhány megfigyelő szerint a botrány kiobbantása hátsó szándékának tűnt. „Ennek az egész ügynek a kezdete évekkkel ezelőtt indult el, mikor is Zichy Rafael gróf megismerkedett egy főváros-szerte ismert szép asszonnyal. Addig nem is volt semmi baj, a Zichy gróf pár házasságát nem zavarta semmi,” állította a Pesti Hírlap, s a legtöbb lap és valószínűleg a legtöbb olvasó számára Zichy gróf egy híresen gyönyörű nővel való hosszútávú kapcsolata hihető indoknak látszott a válás iránti kérelem benyújtására (8 Órai Újság 1925, 5). A kortársak számára nem lehetett újszerű vagy különösebben érdekes egy férfi arisztokrata hűtlenségéről és azon próbálkozásairól értesülni, hogy feleségüktől egy fiatalabb nő kedvéért elváljanak (a korabeli sajtó- és szexuális szokásokról ld. Buzinkay 1994, I., 161-163). Ez még a lapok a gróf hűtlenségére vonatkozó általános és tényszerű hivatkozásából is nyilvánvaló. Az olyan kijelentések, melyek szerint „[A] gróf tíz év óta elhidegült a feleségétől és évek óta foglalkozott a válás gondolatával, hogy mást vegyen feleségül,” mindenféle kommentár nélkül jelentek meg a legtöbb napilapban (Pesti Hírlap 1925, november 27, 4). Ezzel szemben egy állítólagos szexuális kapcsolat két közismert nő között új témát kínált a pletykára éhes olvasók számára. Egy másik napilap, az *Esti Kurir* tudósítása az olvasóknak az esettel kapcsolatos teljes elragadtatásáról tanúskodik: „Az utolsó évtizedekben kevés olyan bűnpert tárgyaltak Magyarországon, amely akkora érdeklődést váltott volna ki, mint Zichy Rafael gróf és vádlott társainak hamis tanúzási bűnyüge” (*Esti Kurir* 1925, november 28, 5). Miközben a korabeli lapoknak a cenzúra miatt igen óvatosan, ugyanakkor kreatívan kellett bánniuk a szavakkal, ha a nők, különösen, ha köztisztviselőként álló nők szexualitásáról kívántak beszélni, a grófnő és Tormay kapcsolata kétségtelenül sziporkázóan újszerű témával szolgált. Hitetlenkedésüktől, rémületüktől vagy elragadtatásuktól függetlenül, a két nő közötti homoszexuális kapcsolat lehetőségét hírként fogadta a sajtó.

Nem egyszerűen a nők státusza és látható nyilvános életük tette romantikus kapcsolatukat érdekessé; az új konzervatív rend élén álló két legbefolyásosabb nőként betöltött sajátos státuszuk fokozta az ügy iránti érdeklődést. Az I. világháború utáni korszakban a két nő közötti kapcsolat igaz természetének fontolgatása volt az első nyilvános alkalom a női homoszexualitás felismerésére és megvitatására.¹⁰ Elmúlt a magyarországi

¹⁰ Az Új Nő feltűnése és a női homoszexualitás diszkurzív megjelenése közötti összefüggésekről ld. Judith Halberstam: *Female Masculinity* (Durham, NC: Duke University

liberális idők fénykora, azonban a konzervatív rendszer megalapítása nem jelentette azt, hogy a bakfis és modern nőiség elképzelései vagy tapasztalata elillant Magyarországról (Szécsényi 2009, 149-179). A nyilvános szerepeket magukra öltő nők mind nagyobb láthatósága különösen Budapesten volt nyilvánvaló (Gyáni és Kövér 1998, 265). Tormay és Zichy grófné, akik bizonyára nem az Új Nő képviselőiként gondolhattak magukra, sok tekintetben a női emancipáció haszonélvezői voltak.¹¹ Mindkét nő különféle társadalmi és kulturális szervezetben vett részt, s mindketten politikailag aktívabbak voltak, mint a korábbi generációk női. Ugyanakkor, „modern” életmódjuk ellenére (pl. egyikük egyedülálló volt, s mindketten nyilvános szerepeket vállaltak), Tormay és a grófné politikai és nemi nézetei konzervatívak voltak. Ennek megfelelően, az Új Nő helyett Tormay és Zichy grófné inkább egyfajta „konzervatív modernitás” képviselői voltak.¹² Pontosabban, Tormay és Pallavicini konzervatív politikai céljaik eléréséhez modern módokat vállaltak: különféle nemzeti szervezetek vezetése által aktívan terjesztették a hagyományos nemi rend újraintézményesítését és a nők újraraházasítását.

A két nő 1918-ban létrehozta a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségét (MANSz), s vállalták a magyar nők szervezését a kommunizmus ellen való harchoz. Tormay *Bujdosó éneke*, mely a per idején őt legendás ikonná tette, jelentős teret szentel annak dokumentálására, hogy az író kedves barátjával, Eduardina Pallavicini bárónővel miként hozta létre a MANSz-t és szervezett női ellenálló mozgalmat a Magyar Tanácsköztársaság idején. E két nő szerint a magyar nők az I. világháborúig oltalmazó és kielégítő életet éltek az otthon körül. A háború pusztítása és különösen a kommunista hatalom véget vetett e nyugalomnak. Azonban, ellentétben a háborúval és a kommunista rendszerekkel, amelyek a nőket az otthonon kívül mozgósították, a konzervatív ellenforradalomban a magyar nőket arra kérték, hogy otthonukból harcoljanak.

Press, 1998). Újabban Martin Lybeck *Desiring Emancipation: New Women and Homosexuality in Germany, 1890-1933* (2014) különösen tanulságos magyarázatot ad az Új Nő és a homoszexualitás elképzeléseinek bonyolult kapcsolatáról.

¹¹ A magyarországi női mozgalmak és a nagyobb egyenlőségre való törekvések történetéről ld. Antoni Rita, „A Magyarországi Feminista Megmozdulások Története,” in Bolemant Lilla, szerk., *Nőképek kisebbségben: Tanulmányok a kisebbségben (is) élő nőkről*. Pozsony: Phoenix PT, 2014, 18-29. o.

¹² A „konzervatív modernitás” fogalmának eredetéhez ld. Alison Light: *Forver England: Femininity, Literature, and Conservatism between the Wars*. New York: Routledge, 1991, s ennek meghatározásához ld. Laura Doan és Jane Garrity: *Sapphic Modernities: Sexuality, Women, and National Culture*. New York: Palgrave Macmillan, 2006, bevezetés.

Nagyobb szenvedés sohasem érte a mi országunkat, mint most, tudtuk hat mindannyian, akik együtt voltunk, hogyha hívni fogjuk hazánk asszonyait, jönni fognak ők és el fogjak vetni a nemzeti ellenforradalom csóváját. Nem gyűléseken, nem is a piacon, hanem otthon, a háborútól kimerült férfiak lelkében, akik ma meg csüggedtek, de holnapra majd nem merik már meghazudtolni az asszonyokat, akik hisznek a bátorságukban... (Tormay, 1923, I., 235)

Tormayval ellentétben, aki hajadon volt és látható nyilvános feladatkörrrel rendelkezett, de még Pallavicinivel ellentétben is, aki, bár férjezett volt, rendkívül aktív nyilvános életet élt, a magyar nőknek elsősorban a keresztény Magyarország visszafoglalását kellett elősegíteniük az által, hogy férjeik számára erkölcsi támogatást nyújtottak otthon. Hasonlóan más, a két világháború közötti jobboldali és konzervatív női mozgalmakhoz, Tormay vezetésével a MANSz előírta, hogy a nők társadalmi szerepe férjüket a magánháztartásban kiegészíteni, támogatni a hazafiságot, és mindenek felett, keresztényi elvek szerint élni (Bacchetta és Power 2002; Passmore 2003). Tormay és Pallavicini a két világháború közötti korszakban nem pusztán a magyar nemzeti női mozgalmat és ennek segédszervezeteit, melynek 1921-re több mint félmillió tagja volt, hanem a nőiségről szóló hivatalos retorikát is megtestesítette (Pető 1997, 268-279; M. Kovács 2003, 79-91).

Nem csoda tehát, hogy Zichy gróf vádjai Tormay és Zichy grófnő homoszexuális kapcsolatával kapcsolatban hatalmas botrányt kavartak. Sok ember felháborodást érezhetett a nők képmutatása miatt. Az ő véleményük szerint az, hogy azok a konzervatív vezetők, akik a szexuális dekadencia és erkölcstelenség ellen folytattak hadjáratot, törvénytelen szexuális viszonyban álltak egymással, visszaigazolta a magyar mondást, hogy „bort iszik és vizet prédikál.” Azonban sokkal többen lehettek, akik e két nő konzervatív nézetei miatt vonakodtak elhinni bármely őket érintő vádat. Így, bár a szenzációt pontosan a Tormay és Zichy grófnő közötti női homoszexuális kapcsolat vádja okozta, e nők társadalmi megbecsültsége rengeteg más kérdést is felvetett e vádak érvényességével kapcsolatban. Nem utolsósorban, amikor a szexuális és romantikus viszonyok (tagadásáról) volt szó, a kortársak valószínűleg sokkal inkább hittek a felsőosztály-béli nők szavainak, mint férfitársaiknak. Mindazonáltal, ha még a legtöbben a nők pártjára álltak is, a válás és az azt követő becsületsértési per platformot nyújtott a magyar társadalom széles spektruma számára a női homoszexualitásról a jog és az orvostudomány területein kívül elmélkedni.

A jogi perek

Zichy gróf két jogi paragrafus alapján kezdeményezte a válást. Először is, az 1894-es házassági törvény 76. paragrafusa alapján, mely kimondta, hogy a házasság felbontására nyújthat be kérelmet az a fél, akinek házastársa házasságtörést vagy „természet elleni fajtalanságot” követ el. Míg a magyar Btk. szerint csak a férfiak közötti nemi kapcsolat volt büntetendő, a házassági törvény azonban a válásra okot adó indítékként tekintett a nők közötti szexuális viszonyra is. E közvetlen vádat bizonyítani kellett. Zichy grófnak – saját állítása szerint – nem volt személyes bizonyítéka felesége és Tormay Cecile állítólagos szexuális kapcsolatára, de a válókereset szerint a személyzetnek igen. Másodszor, a gróf hivatkozott a 80. paragrafus a. és c. pontjaira is, melyek szerint felesége erkölcstelen viselkedésével szándékosan megsértette házastársi kötelezettségeit. Ezt bizonyítandó a gróf azt vallotta, hogy a felesége „hideg, barátságtalan, gúnyos és felsőbbrendű volt. A gyermekek, szolgák és idegenek előtt ő [a feleség] arra törekedett, hogy aláassa a gróf tekintélyét; nem értett egyet, és szembeszállt az ő [a férj] szándékával” (Válóper, 2). Zichy gróf szerint feleségének e viselkedése gyakran a férj nyilvános megalázásához vezetett. A gróf azt is állította, hogy Zichy grófné rendkívüli módon pazarolta a pénzt. Végül a gróf kijelentette, hogy felesége „normális házastársi érintkezés helyett az egyidejű digitális manipulációkkal kombinált masturbatio-szerű coitust követelt”. Ezen állítás annak szemléltetésére hangzott el, hogy Zichy grófné a pénisz helyett a kezeket részesítette előnyben, mely továbbá *arra engedett következtetni*, hogy a grófné ezt csupán egy másik nővel való szexuális aktus létesítése során betöltött aktív szerepből vehette át. Ez esetben a szexuális pozíció és az örömszerzés különös formája a grófné homoszexualitását hivatott bizonyítani.

Az ezt követő váló- és becsületsértési per, mely 1923 és 1927 között zajlott, három különböző törvényszék előtt folytatódott le, közel száz tanúval, a magyar arisztokrata elit és orvosok krémjétől egészen a különböző szolgákig.¹³ Annak ellenére, hogy Pallavicini Eduardina nem akart férjétől elválni, s a gróf 1944-ben bekövetkezett haláláig házastársak maradtak, Tormay Cecile és a grófné 1924-ben eskü alatt tett házugság és becsületsértés vádjával beperelték a grófot és négy szolgát (BFL, VII. 5. c. Királyi Büntető Törvényszék 4516/1924, a továbbiakban: Büntetőper, 26-27). A büntetőjogi rágalmozási pert minden lehetséges bíróság tárgyalta, s minden egyes döntés szerint a grófot és szolgálait bűnösnek találták, s 1927-ben börtönbüntetést

¹³ Zichy-gróf a Királyi Büntetőbíróság döntése után beadott kérelmét követően a Királyi Büntető Törvényszék (a Fellebbviteli Bíróság), valamint a Királyi Kúria (Magyarország legmagasabb Igazságszolgáltatási Bírósága) a Királyi Büntetőbíróság pártjára állt: mindketten elutasították a gróf petícióját és nem hagyták jóvá a válást.

szabtak ki rájuk.¹⁴ Majdnem száz évvel később – a kétségtelenül óriási mennyiségű iratfolyamból – az egyedüli fennmaradt anyagok a bíróságok által meghozott döntések és kiszabott büntetések, valamint a szolgák tanúvallomásai. Egyetlen perc szakértői vélemény, vagy a fő tanúk vallomásai nem maradtak fenn. Ennek tudatában a fejezet hátralévő részei kevésbé foglalkoznak a tárgyalások átfogó rekonstrukciójával (Döme 2013). Ezért célokom rekonstruálni a női homoszexualitásról való korabeli diszkurzusokat.

A cselédek hangjai: Nyelv, társadalmi földrajz és a „nőember”

A cselédek tanúvallomása a válóperben központi szerepet kapott, hiszen a váláshoz való engedély végeredményben azon állt vagy bukkott, hogy fennállt-e szexuális kapcsolat Zichy grófné és Tormay között. S mint az egyedül tanúskodni hajlandó szemtanúk, a cselédek a válóperben kulcsszereplőkké váltak. Zichyék és Tormay Cecile férfi és női szolgálai – Walter József, Poszlik Ferencné és Zeisler Mária – korántsem voltak félénkek leírni a két nő közötti szexuális kapcsolatot (Stone 1990). Ellentétben az olyan hírhedt homoszexuális botrányokkal, mint a Cleveland Street-i eset (1889-1890) vagy Oscar Wilde pere (1895), ahol a cselédekre a szexuális emberkereskedelem és a férfiprostitúció résztvevőiként tekintettek, s akik tanúvallomásaira ennek megfelelően gyanakodva tekintettek, a Zichy-ügyben közreműködő cselédeket kezdetben „az igazság hordozóiként” és a legfontosabb tanúkként kezelték (Kaplan 2005, 224-251). Ennek ellenére végső soron e cselédek szavait hiteltelennek minősítették, őket pedig rágalmazásért börtönbüntetésre ítélték. Függetlenül attól, hogy hiszünk-e vagy sem állításaik igazában, esetleg megkérdőjelezzük-e tanúságtételeik indítékát, a cselédek fennmaradó tanúvallomásai ritka alkalmat nyújtanak rekonstruálni, hogy a gazdag házak személyzete miként tekintett a női homoszexualitásra. A nyelvhasználat módja, ahogyan a cselédek a két nő közötti kapcsolatot fejtegették, különösen hasznos annak megvilágításában, hogy a női homoszexualitást hogyan fogalmazták meg az 1920-as években az orvosi, jogi és városi világban kívül. Legfőként arra érdemes összpontosítanunk, hogy a cselédek „hogyan” és „mit” mondtak.

Mit mondtak a cselédek, hogy mit láttak, hallottak, tudtak és gondoltak?¹⁵ A bírósági értelmezések szerint a két nő kapcsolata, bár majdnem egy évtizede ismerték már egymást, a kommunista forradalmat követően vált igen közelivé. Tormay Cecile rendívil sok időt töltött Zichyék rezidenciájában Budapesten, valamint a grófék vidéki családi birtokán. Ez idő alatt kezdtek a

¹⁴ A Királyi Kúria Zichy-grófot és cselédeit 1927 november 18-án bűnösnek találta.

¹⁵ A cselédek vallomásait közjegyzők rögzítették 1922 december és 1923 október között.

cselédek pletykálni a grófné és Tormay közötti „természetellenes” közelségről. Ez az információ végeredményben eljutott Zichy Rafael gróf fülébe, akik 1922-re bármely hírt, amely házassága felbontását segíthette, örömmel fogadott. Miután tájékoztatást kapott felesége és Tormay Cecile különösen bensőséges kapcsolatáról, a gróf utasítást adott kapusának, a családnál hosszú ideje szolgáló Walter Józsefnek, hogy kémkedjen a két nő után. Mikor e kísérlet nem a gróf által várt eredményt hozta, Zichy lyukat fúratott azon hálósobák mennyezetébe, ahol Tormay az éjszakáit tölthette. A teljes bizonyosság kedvéért a csillárokra a korban technológiai vívmányoknak számító mikrofonokat is szereltetett. A kapus hónapokon át kémkedett a lyukakon keresztül a két nő után, s megfigyeléseiről feljegyzéseket készített. E feljegyzések, a többi cseléd megfigyeléseivel együtt, a válóperes ügy középpontjában állt, a büntetőeljárás elsődleges tárgyát képviselték.

A cselédek a szexualitás társadalmi nemi alapú felfogását artikulálták, ahol mind a nők szexualitását, mind pedig kettejük kapcsolatát a hagyományos társadalmi nemi normák keretein belül fogalmazták meg. Függetlenül a nők biológiai nemétől és nőkként való önreprezentációjuktól, a cselédek beszámolóiban Tormay maszkulin szerepet ölt magára, s a két nőt „heteroszexuális” párként írják le. A grófné feminin, passzív és alárendelt nőként jelenik meg. Függetlenül intellektuális képességeitől és hatalommal bíró személyiségétől, amelyek mindegyike tisztán áttűnik a tárgyalási nyilvántartásokban és a férjéhez írt leveleiben, családi állapota és ötgyermekes anyaként betöltött szerepe biztosította, hogy a grófné femininként legyen jellemezve. Tormay Cecile-t, aki sosem házasodott meg, akinek nem voltak gyerekei, aki független íróként tevékenykedett, s aki így hagyományosan „férfi” életet élt, a cselédek maszkulin Casanovaként, s a gróf férfi riválisaként írják le. A cselédek története, melyeket állításaik szerint vagy láttak vagy a „cselédi hálózaton” keresztül hallottak, Tormayt úgy festik le, mint aki a nők iránt hírhedt étvággal rendelkezett, s aki a nőknél közismert sikert aratott, beleértve a női cselédekhez való fizikai közeledéseit s más, magas társadalmi osztályba tartozó nőkkel való bensőséges kapcsolatait is. Eltekintve attól, hogy Tormay viselkedése ismert volt a társadalmi elit számára, a vallomások Tormayt meglehetősen fenyegetésként írják le az író nő különféle szerelmi tárgyainak férjei számára. A szakácstól hallotta az alábbi történetet Walter József, a család portása: Tormayt egy olyan szoknyapecérként ábrázolja, aki sikeresen hatolt be arisztokrata családokba, s e családok férfi tagjait még cselekvésre is készítette. Mint Walter eskü alatt tett vallomásából megtudjuk,

Egy időben Tormay a gróf Degenfeld családba is be akart fészkelődni, és leutazott a Degenfeld grófkához, ami olyan időben történt, mikor a gróf nem volt otthon. Időközben megérkezett Degenfeld az állomásra és felszállt kocsijára, hogy hazahajtasson. Induláskor kérdezte a kocsist, mi újság van,

van-e vendég a háznál. A kocsis azt mondta, hogy a Tormay Cecile a vendég. Erre Degenfeld visszahajtatott az állomásra és hazatelefonált, és az üzenetet a telefonon a komornyik vette át, mely akkép szólt: „Jelentse a grófnénak, hogy Tormay azonnal hagyja el a házat, mert hogyha ott érem, lelövöm.” (Walter József nyilatkozata in Jeszenszky 1141/1923, 10, BFL)

Mi több, mint megtudjuk, az idő alatt, míg a szakács Teleki Domonkos házában szolgált, Teleki Domonkos anyjánál, Bánffy Györgynénél Tormay rendszeres látogató volt. A szakács a Zichy-palotában elmondta a szolgálknak, hogy Tormay és Bánffy Györgyné barátsága annyira bensőséges volt, hogy Tormay jelenlétekor pusztán egyetlen szobalánynak volt szabad belépni Bánffy Györgyné lakosztályába, ahol a két nő az időt egymás társaságában töltötte. S még akkor is, mikor csupán ételért csengettek. Bánffy Györgyné fiának nem volt inyére anyja meghitt barátsága. A szakács úgy vélte, hogy a fiú megsejthetett valamit, mert mikor meglátta vagy meghallotta Tormay érkezését, így intette a cselédséget: „Jön a Tormay, vigyázzatok meg ne basszon valakit! (Walter József nyilatkozata in Jeszenszky 1141/1923, 10-11)” De a szakács visszaemlékezései itt nem értek véget. Minthogy Bánffy György családjának többi tagja is tudomást szerzett Tormay természetéről, s meg akarták állítani látogatásait, játékokat szerveztek, amelyen Tormay is részt vett. Mikor az író nő lehúzta a neki szánt díjról a leplet, kiderült, hogy egy hímveszőjével játszó majomfigurát kapott. A majom lábánál pedig a következő felirat állt: „Úgy játszik majom a pö... vel, mint Tormay Cecile a pö...vel.” A szakács szerint ez volt Tormay utolsó látogatása a Bánffy-családnál (Walter József nyilatkozata, Jeszenszky 1141/1923, 11, BFL).

Bármennyire hihetetlennek tűnhettek is e történetek a kortársak számára, a cselédek Tormay és Zichy grófné kapcsolatának jellegéről alkotott felfogása, s hogy kapcsolatuk miért tűnt „természetellenesnek”, valójában illeszkedett a korabeli szigorúan normatív elképzelésekbe. A szolgálak számára Tormay azért tűnt „természetellenesnek”, mert férfias viselkedésével áthágta a nemi normákat. Mit sem számított, hogy Zichy grófné maga is vétett a nemi elvárásokkal szemben; a grófné, Tormayhoz hasonló módon, aktív nyilvános életet élt, s intellektusa messze felülmúlta férjéét. A Zichy grófnét ismerő emberek szerint a grófné domináns személyiséggel rendelkezett, ugyanakkor a szolgálak törekeny nőként tűntették fel őt, s a nők kapcsolatát „heteronormatív” keretek között jelenítették meg. Így Tormayt a szolgálak elbeszélései férfiként jelenítették meg. Azaz, a cselédek képzeletében Tormay egy „harmadik nemmel” bíró személyként jelenik meg, még akkor is, ha a cselédek nem voltak tisztában a szexológusok nyelvén és kategóriáiban fellelhető meghatározással.¹⁶ A cselédek a grófnét férje iránt tanúsított

¹⁶ A „harmadik nem” elképzelését Marcus Hirschfeld alkotta meg.

ridegségeért hibáztatták. Hangsúlyozták a grófné néhány „furcsa” viselkedését, például, hogy a grófné lányának át kellett adnia hálósobáját Tormay részére, amely közvetlenül anyja szobája mellett helyezkedett el, bármikor Tormay a házban éjszakázott. Vita tárgyát képezheti, hogy a grófnő eleget tett-e asszonyi kötelezettségeinek. A cselédek azonban sosem démonizálták a grófné szexualitását s heteroszexualitását sem kérdőjelezték meg. Hogy a grófné szexualitását nem kérdőjelezték meg szemlélteti azt a védőpajzsot, melyet a társadalmi nemi normativitás performativitása, ez esetben a „passzív” női szerep elgondolása, nyújtott az azonos neműek közötti kapcsolatokban a két világháború között (Newton 1984, 557). Nem meglepő tehát, hogy a grófné féltékeny nőként vagy szeretőként jelenik meg, aki nem tudja elviselni a versenytársakat. Tormay egyik szobalányának elmondása szerint „egyszer jelen voltam, mikor egy nő... a telefonban az iránt érdeklődött, hogy mikor láthatná Tormayt legközelebb. A grófné jelen volt, s indulatosan ezt mondta Tormaynak: 'Nem akarom, hogy lásd!' Erre Tormay Cecile megfogta a grófné kezét és megcsókolta” (Zeisler Mária nyilatkozata in Jeszenszky 1398/1921, 10, BFL). Ugyanez a szobalány azt is elmondta, hogy Tormayt gyakran látogatta Vay grófnő, aki „ismert volt perverz hajlamairól” (Jeszenszky 105/1922, 2, BFL). A szobalány szerint Zichy grófné féltékeny volt Vayra s nem engedte, hogy Tormay fogadja vagy lássa őt. Egy alkalommal, amikor Vay grófnő Zichyéknél kereste Tormayt, Zichy grófné utasítására a szolgálóknak le kellett tagadniuk, hogy az író ott tartózkodik. Mikor Vay a szalonba indult, hogy írjon pár sort Tormaynak, Tormay belülről bezárta az ajtót (Jeszenszky 105/1922, 2, BFL).

Vay, *alias* D'Artagnan különös megjelenése

Vay Sarolta (1859-1918) megjelenése több oknál fogva érdekes. Sarolta, vagy inkább Sándor, ahogy ő magát nevezte, még tíz évvel az említett eset előtt ugyanis meghalt. Ez természetesen alapjaiban kérdőjelezi meg a szobalány történetének hitelességét. Vay e látszatra stratégiai említése és az ő „jól ismert perverziójára” való utalás ennek ellenére bizonyosággal szolgál arra vonatkozólag, hogy Vay a nyilvános diszkurzusban milyen mértékben vált hírhedt személyiséggé az 1920-as években. Vay nőnek született, de külön apja férfinak nevelte, s magára végül Sándorként (írói álneve D'Artagnan volt) férfi identitást öltött.¹⁷ Országszerte híre ment, amikor törvényesen (mint férfi) feleségül vett egy nőt, amiből botrány kerekedett (Borgos 2007). Több mint valószínű, hogy a szobalány (a többi szolgálóval együtt) értesült vagy hallott Vay

¹⁷ D'Artagnan egy volt Vay írói álnevei közül, azonban Krúdy Gyula is D'Artagnanként hivatkozott Vayra (Krúdy 1974).

botrányos valóperéről, s következtetésképp a biológiai nemével kapcsolatos zavarodottságról is.¹⁸ Egyértelmű, hogy bár többen tudtak olvasni a korban, a szolgák minden valószínűség szerint nem olvasták Richard von Krafft-Ebing vagy Havelock Ellis mélyreható tanulmányait Vay szexualitásáról. Von Krafft-Ebing és Ellis művei Vayt veleszületetten szexuális invertként és prototipikusan lesbikusként írják le (Krafft-Ebing 1892, 311-328; Ellis 1900, 94). Az orvosszakértők és szexológusok véleménye ellenére azonban sokan elfogadták Vay saját maga által megkonstruált imázsát, aki így élete végéig az Osztrák-Magyar Monarchia férfi köznemeseként élt (Borgos 2007, 190). Vay története a populáris kultúra részévé vált, köszönhetően a híres írónak és újságírónak, Krúdy Gyulának, aki Vayt az olyan regényekbe építette bele, mint a *Hét bagoly* (1922), valamint olyan újságcikkeket írt, amelyek különös hangsúlyt fektettek Vay különös életére. Krúdy szerint volt idő, „amikor a borsóföldek verebei is Vayról beszélgettek Magyarországon” (Török 2014, 94). A szobalány vallomása világossá teszi, hogy a szolgák hallottak Vayról, s talán (azok, akik tudtak olvasni) még olvashatták is Vay írásait vagy Krúdy róla szóló műveit.¹⁹ A szobalány koholmányait félretéve, Vaynak a történetben való megjelenése arra utal, hogy az 1920-as évekre a nemnormatív szexualitásról szóló elképzelések még a szélesebb populáris kultúrában is közhiříként terjedtek.²⁰

Fogalmi szempontból Vay megjelenése és különösen a rá való hivatkozás a női maszkulinitás bizonyos képlékenysége mutat rá. Vay története bizonyára bonyolítja a cselédek Tormayról való ábrázolását. A társadalmi nemi ábrázolás tekintetében Vay, miközben a szobalány mindvégig nőként hivatkozik rá, mint hevesen udvarló és mint férfias szubjektum jelenik meg. Ez bizonyos értelemben nem is meglepő, figyelembe véve Vay a korban jól ismert férfiassággal való azonosulását. Ugyanakkor a Vay-történettől eltekintve Tormay az, akit a cselédek férfiasként írnak le, sokszor még férfitársaival szemben is hangsúlyozva Tormay férfias tulajdonságait. Ellentétben Tormay Zichy grófnéval való kapcsolatának ábrázolásával, amelyben Tormay a szexuális transzgresszorként és a „nőiesség” szöges ellentétéként jelenik meg, az íróő Vayjal való kapcsolatának beszámolójában

¹⁸ Vay pere, mely nemzetközi figyelmet kapott, 1899-ben zajlott, amikor Vayt apósa hamis színlelés alatti házasodás vádjával, és mert biológiai nemével kapcsolatosan mind feleségét, mind pedig annak rokonságát megtévesztette, beperelte. Az orvosi szakértők véleménye alapján, akik megállapították, hogy Vay veleszületett és ezért megállíthatatlan szexuális szenvedélyt érez saját neme iránt, Vayt felmentették, s ő férfiként élhetett tovább (Mak 2004).

¹⁹ Krúdy és Vay néhány írása megjelent a napilapokban és széleskörben terjesztették őket. A cikkek listájához ld. Borgos, 193-194.

²⁰ A nemnormatív (női) társadalmi nem és szexualitások terjedéséről magyar kontextusban ld. Takács Judit és Csiszár Gábor, „Nemváltások és nemszerep-áthágások reprezentációi az Estben 1910 és 1939 között,” *REPLIKA* 85-86. 1 (2014) : 209-225.

a szobalány Tormayt olyan „hölgyé” alakítja át, akinek udvarolnak s nem, mint aki udvarol. Ahelyett, hogy e (re)prezentációkat ellentmondásosként érzékelném, azt állítom, hogy ezen ábrázolások sokat mondanak a meleg nők társadalmi nemi és szexuális kifejezőmódjainak kora huszadik századi felfogásáról: ezek a női kapcsolatok premedikalizált és preszexualizált nézetének összetételén alapultak. Kulcsot adhat Tormay különböző társadalmi nemi reprezentációihoz, akinek testi megjelenése és öltözködése bizonyosan nem hágtat a korabeli társadalmi nemi normákat, ha megvizsgáljuk annak specifikus módját, ahogyan a szolgálók Tormayt a bensőséges baráti és intim kapcsolataiban megjelenítették. Tormayt férfiasnak képzeltek el akkor, amikor döntéshozó fél és udvarló volt a kapcsolatban, ellenben nőiesnek jellemzik akkor, amikor neki udvaroltak, s mikor „hölgyhöz illően” viselkedett. Tormay vélt „férfiasságát”, illetve általánosabban a női maszkulinitást tehát az 1920-as évek Magyarországon nem annyira önmagában Tormay és a nők fizikai megjelenéséhez kötötték, mint inkább ahhoz a bizonyos *szerphez*, amelyet egy nőnek egy kapcsolatban játszania kellett. Következésképp, egy olyan korban, amikor a legtöbb nő, különös tekintettel a közép- és felső osztályra, idomult a nőiesség öltözködési szabályaihoz, a nők asszertív személyisége, férfias magabiztossága és nőkkel és férfiakkal való kapcsolataik férfias irányítása volt az, amit a társadalmi nemi normákat fenyegető veszélyként érzékelték.

A szolgálk homoszexualitásról szóló leírása rávilágít egy régebbi, premedikalizált nyelv meglétére, amely névvel illetve és talán még fogalmakba is öntötte az azonos neműek között fennálló vágyat és szerelmet. A következő párbeszéd, mely állítólag két szobalány között zajlott, akik egyike épp elhagyni készült a Zichy-birtokot, s másutt próbált munkát keresni, ablakot nyit a szolgálknak a női homoszexualitással kapcsolatos felfogására:

S szolgál: „Hála Istennek, elmehetek... mert én nem tűrtem volna el azt, amit a Grófné Tormay véghez visz.” Akkor K (a másik szobalány) gúnyosan elnevette magát és megkérdezte S-től, hogy mit nem tűrt volna el? S szolgál: „azt, hogy Tormay olyan nő, aki a Grófnét úgy szereti, mint egy férfi.”

Ekkor K újból azt kérdezte: „hogya-hogya?” Erre S kijelentette, hogy Tormay Cecile *csira*, és ezt biztosan tudja. K tovább azt kérdezte, „mi az a *csira*” mert ő ilyent még soha nem hallott.

Erre azt felelte S, hogy a grófné és Tormay úgy élnek, mint férj és feleség. (Poszlik Ferencné szolgáló nyilatkozata in Jeszenszky 1260/1923, 4-5, BFL)

Nyilvánvaló irtózásától eltekintve, a *csira* szó használata az, amely S szobalány Tormayról való leírását különösen érdekesítővé és sokatmondóvá teszi. E szó a Heves megyei tájszólásból ered, s azokra a személyekre hivatkoztak vele, akiknek férfi és női nemi szervei is voltak egyszerre

(Gombocz és Melich 1914, 30). Valójában az 1900-as évek körül a csira szót a „hermafrodita” szóval felcserélhető módon még mindig használták. 1910-re ez utóbbi fogalom vált a kizárólagos szóvá, amelyet nem pusztán az orvosi, de mindinkább a köznyelvben is alkalmaztak emberekre (akiket ma interszexuálisnak neveznénk) (pl. Kenyeres 1912, 232). Következésképp a szobalány által használt csira szó bizonyíték egy, az „abnormális” szexualitásokat kifejező régebbi, premedikalizált nyelv meglétére. A „csíra” szó szerinti jelentésére gondolva ésszerűnek tűnik indítványoznunk, hogy a szobalány nyelve a szexualitás olyan fogalomba öntését tükrözi, melynek alapja a természetben található. A szóhasználat továbbá utal arra, hogy az 1920-as évek alatt a vidéki emberek, különösen az analfabéták vagy akiknek nem volt az újságokhoz hozzáférésük, nem voltak járatosak az orvosi és szexológiai szakszókincsben. Továbbá a tény, hogy K szobalánynak fogalma sem volt arról, hogy a szexualitás kontextusában a csira mit jelent, rávilágít arra, hogy a nemnormatív szexualitásokhoz kötődő kifejezésekben létező regionális és dialektikus variációk jelen voltak a húszas években. A különböző szexualitások kifejezésére használt nyelvben lévő regionális különbségek különösen nyilvánvalóak lehettek közvetlenül a Trianon utáni években és az 1920-as években végig, amikor az egymástól gyakran meglehetősen különböző helyi hagyományokkal rendelkező etnikai magyarok a néhai Osztrák-Magyar Monarchia területéről az új és jelentősen kisebb Magyarországra érkeztek. Végül a két szobalány közötti beszélgetés konkrét példát nyújt arra, hogy a szexualitásról alkotott elképzelések hogyan terjedtek a szájhagyomány útján az 1918 előtt Magyarország határain belüli különböző régiókból származó szolgák között.

A szobalány által alkalmazott csira szó használata a női homoszexualitásról szóló nyelv, és, tehetjük hozzá, fogalom hiányára is felhívja a figyelmet, amely nem szigorúan a hagyományos nemi modellen vagy pszichológiai különbségen alapult. Hogy a szobalány Tormayt „csírának” nevezi, mondván, hogy úgy szerette a grófnét, „akár egy férfi” (a férfiszolgáknak és a felső osztály férfitagjainak azon tendenciájával együtt, hogy Tormaynak péniszt tulajdonítsanak), arra enged következtetni, hogy ahhoz, hogy a cselédek két nő „természetellenes” kapcsolatát fogalmakba öntsék és világosan kimondják, az egyik nőnek pénisszel kellett rendelkeznie (Newton 1984, 557). Ezzel nem azt kívánom mondani, hogy a penetráció volt az egyedüli aktus, amelyet a cselédek szexuálisnak vagy „természetellenesnek” tekinthettek. Az által, hogy a két nőt egy heteronormatív – egy aktív férfias és egy passzív nőies – keretben mutatták be, a szolgák a két nő feltételezett szexuális kapcsolatát inkább könnyen kiolvashatóvá tették. A kapus, a fő tanú, akinek feladata volt átkukucskálni a mennyezet nyílásain, például számos „gyanús”, szexuálisnak olvasott tevékenységet idézett fel Tormay és a grófné

között, melyek a takaró alatt zajlottak (Walter József nyilatkozata, 8). Azonban mikor leírta mindazt, amit a két nő között történni látott, a nők tetteit közvetlenül a heteroszexuális párokéhoz hasonlította. Bár a portás sosem használta a kifejezést, a női homoszexualitást vagy tribadiát írta le, melyet *nem* heteroszexuális kapcsolatként, hanem két nő „heteroszexuális jellegű” szexuális találkozásaként fogott fel. Az olyan állítások, mint „Tormaynak nagyobb farka van, mint egy férfinak”, a kapus korlátoltságaira, s nagyobb általánosságban a cselédeknek a nemnormatív női szexualitásra használt nyelvére és valószínűsíthető fogalmi kereteire világítanak rá (Walter József nyilatkozata, 9, 12). Ez nem pusztán azokra vonatkozott, akik idejük nagy részét a városon kívül töltötték, hanem azokra a férfi szolgákra is, akik Budapesten élve a legkevésbé voltak tájékozottak a férfi homoszexualitás népies kifejezéseiben. Függetlenül annak mértékétől és különbözőségeitől, hogy e cselédek mennyire és hogyan ismerték fel a nemnormatív szexualitásokat, hasonlóképpen öntötték fogalmakba és fejezték ki Tormay szexualitását, őt magát „férfinőként” jellemezve. Következésképp, amennyiben Tormay buzeránsnak tekinthető, őt magát úgy is ábrázolták, mint aki férfi nemi megnyilvánulásokkal, valamint férfi testrészekkel rendelkezik. Természetesen eltűnődhetünk azon, hogy ennek a Tormayról való szemléletnek volt-e bármely érvényessége. Amennyiben Tormaynak valóban voltak férfi nemi szervei, a szolgák jellemzése magától értetődővé válik. Másfelől azonban, amennyiben a Tormayról szóló e leírást fogalmi eszközként kezeljük, annál nyilvánvalóbbá válik a szolgák azon képtelensége, hogy a női homoszexualitást a heteronormatív modellen kívül alkossák meg. Ellentétben tehát az azonos neműekről szóló orvosi és jogi diszkurzusokkal, amelyek az 1920-as évekre legalább külön szókinccset alkottak azon célból, hogy kifejezzék két nő egymás iránti szexuális vágyát, a szolgák felfogása arra enged következtetni, hogy a „szerelem, mely nem meri megmondani nevét,” a magyar mindennapok nyelvében sem névvel, sem pedig saját fogalommal nem rendelkezett (Chauncey 1982-1983).

A cselédek tanúvallomásai alapján úgy tűnik, hogy a felső osztályból származó férfiak és nők eltérően reagáltak és foglalkoztak Tormay „perverzítésével”. Míg a női Casanova, Tormay, felkavarta a férjeket és belőlük haragos reakciókat váltott ki, a nők sokkal megértőbbek és elfogadóbbak voltak Tormay férfitulajdonosaihoz és azonos nemű szexualitásával szemben. A cselédek beszámolóiban haragos férfi rokonokat ábrázolnak, s azt az érzetet keltik, hogy leginkább a férfiak voltak azok, akik nem tudták megemésztetni Tormay és a grófné kapcsolatát. Ezzel ellentétben a nők sokkal kényelmesebben viselkedtek a nemnormatív szexualitással szemben. Az egyik cseléd története ezen pontot támasztja alá. A cseléd beszámol egy ebédről, mely a Zichy-palotában, a gróf távollétében zajlott le. A cseléd elmagyarázza,

hogy „egy családi ebéd alkalmával, mikor az asztalnál helyet foglaltak az egyik vendég, X grófné az ebédlő asztalnál Tormay Cecilnek a Gróf urat megillető helyet mutatva azt mondta neki: 'Cecile, ülj ide, mert ez a hely tulajdonképpen Téged illet meg.'” (Deák István nyilatkozata in Jeszenszky 1277/1923, 5, BFL). A szolga tehát úgy értelmezte X grófné szavait, mint aki kifejezte elfogadását és bizonyos értelemben tiszteletét Tormay helyzete iránt, mint a Zichy-család feje (Deák István nyilatkozata in Jeszenszky 1277/1923, 5, BFL). Összességében azt mondhatjuk, hogy a nők közötti azonos nemű szexualitás megértésének nehézsége az osztály, a nem, sőt a város és a vidék közötti elválasztásokra is kiterjedt. A női homoszexualitást magyarázó nyelv szűke nem pusztán a cselédekre korlátozódott, mely tény nyilvánvaló az esetről való korabeli hírközlésben. Azzal együtt, hogy a bíróságok a vizsgálatokat lezártak rendelték el, kezdetben az esetről beszámoló lapok számát is korlátozni próbálták.²¹ Mindazonáltal a legtöbb lap képes volt elmondani a történet velejét, s világossá tették, hogy a hatóságok szándéka, mely a botrányt az utcától távol kívánta tartani, teljességgel sikertelen. A bensőséges hálózobai részletek cenzúrázásától eltekintve az újságok nehezen tudták kifejezni az azonos nemű nők szexuális vágyát és a női homoszexualitást. A „barátság” szót idézőjelben használták, vagy az olyan kifejezéseket, mint „toll nem képes leírni e vádak természetét,” – a női homoszexualitás ábrázolása így homályos, kétértelmű, s néhol fenyegető maradt. Nem feltétlenül arról van szó, hogy a korabeli emberek nem ismerték az azonos neműek szerelmét és a nők közötti szexet, hanem az ennek kifejezésére használt nyelv és a „leszbikusság” és annak elképzelése, amit e fogalom magában rejtett, volt többek számára felfoghatatlan. Mint látni fogjuk, ez nagyobb általánosságban igaz volt a bíróságokra és a jogi diszkurzusra is.

Jogi csaták a női homoszexualitás meghatározásáról

A fennmaradt Polgári és Büntetőbírósi beszámolók ablakot nyitnak a női homoszexualitásról szóló jogi és orvosi diszkurzusokra az 1920-as években. A következő leírás Zichy gróf törvényes kérelme házassága felbontására, mely részletesen elbeszéli, hogy az állítólag homoszexuális kapcsolat hogyan alakult ki felesége és Tormay között:

Alperest [Zichy grófné], aki „honunk szebb lelkű leányai” közé sorozza magát és a szellemi kiválóságok iránt nagy bámulattal viseltetik, kétségtelenül

²¹ Váloperes feljegyzés. A Büntetőbírósi becsületsértési perben hozott döntésének idejére a lapoknak engedélyezték a konkrét vádak ismertetését, melyek az eset kifejezett részleteit is tartalmazták.

fascinálta Tormay Cecile írói tehetsége, s még inkább hírneve és irodalmi működésének csodálatosan nagy külső sikere, suggesztív erejű szónoki képességei, szervező talentuma, kétségtelen tekintélye, amelynek főleg a nők között örvend. Ez a bámulat és csodálat volt a megindítója a további pszichikai folyamatoknak. Ez a bámulat és csodálat kedveskedő barátságban és abban az örömben talált visszhangot, amely hasonlatos a magvető öröméhez, aki kisarjadni látja vetését, de a hódítóéhoz is, aki lábainál látja ellenfelét. (VII. 5.c. 4516/1924, 125, BFL)

Tormay intellektuális éleselmjűsége és karizmája volt az, ami kezdetben meghódította a grófnét. A beszámoló a grófnét olyan figuraként írja le, mint akit elvarázsolt egy híresség, míg Tormayt az udvarlóként. Ahogyan arról a gróf fellebbezése tovább magyarázza, „Ez a bámulat, ez a föltekintés, ez a meghajlás a szellemi erő fölénye már maga is passzív elem a két nő egymáshoz való relációjában.” (VII.5.c. 4516/1924, 125, BFL). A gróf jogi csapata számára tehát a női homoszexualitás egy átváltozás a (passzív) intellektuális és érzelmi elragadtatásból a testi odaadássá. „Ez a spirituális odaadás azután lassu, vagy kevésbé lassu fokozatossággal átsiklott a testiség világába is. És miután a nők között a legconvenzionálisabb érintkezés – a férfiakéval ellentétben – nem nélkülözi a testi momentumokat, a gátló képzetek fokozatos elhalványulásával az ösztönök uralma erősödött és kerekedett felül.” (VII.5.c. 4516/1924, 125, BFL). A gróf fellebbezése szerint, figyelembe véve a tényt, hogy a nők barátságaikban testileg sokkal kifejezőbbek voltak férfi társaiknál – tehát barátságuk részeként egymást megcsókolták, átkarolták és megölelték –, amint romantikus érzések kerültek szóba, szexuális kapcsolat sokkal könnyebben jöhetett létre. A női homoszexualitás akkor „tört felszínre”, amikor az érzelmi és a szellemi kapcsolatok kivirágoztak.

Az alsóbb fokú bíróság kategorikusan tartózkodott az állásfoglalástól azzal kapcsolatban, hogy a női homoszexualitás – törvényesen szólva – mit takar. Így a válóperben mindhárom bíróságon rendkívül körkörös folyamatokon keresztül a tribádia (tribadizmus, a női homoszexualitás korabeli jogi meghatározása) kivételével minden egyes vádat elutasítottak.²² Ha bebizonyosodik, a tribádia lett volna az egyetlen jogos ok a váláshoz való hozzájárulás megadására. Következésképp, nem pusztán a válás kimenetele, hanem az ezt követő bűnügyi per is a két nő közötti szexuális kapcsolat

²² A bíróságok, azáltal, hogy a válás kérvényezését erkölcsi okok miatt (a 80. paragrafus alapján) nem hagyták jóvá, arra hivatkoztak, hogy Zichy-gróf válási kérelme erkölcsi szempontból kifogásolható, mivel a gróf egy olyan személyt (az egyik női cselédet) bízott meg, hogy kémkedjen felesége után, akivel magának szexuális kapcsolata volt, s hogy a gróf nem a felesége tribadizmusa miatt költözött el, hanem mert magának viszonya volt egy másik nővel. (Válóper, 19-20.)

megalapozásán nyugodott. Minden egyes bíróság a tribadizmus vádját megalapozatlannak találta. A válóperben az alsóbb fokú bíróságok ezt úgy tették, hogy az „ugyanannál az asztalnál ülés” elvére hivatkoztak.²³ A bíróságok azzal érveltek, hogy mivel a gróf még azután is folyamatosan együtt vacsorázott feleségével, hogy állítólagos szexuális találkozásairól Tormay Cecile-lel tudomást szerzett, „erkölcsi alapokra” hivatkozva semmiképp sem indíthat pert a múltbeli események miatt. A pusztán tény, hogy a gróf nem hagyott fel a feleségével való közös étkezés rutinjáról, indokolta a bíróság, azt bizonyította, hogy a tribadizmus vádjai nem lehettek lehetségesek, mivel „a felperes [Zichy gróf] személyes jellemét és társadalmi státuszát figyelembe véve, lehetetlen, hogy folytatta volna a feleségével való rendszeres kapcsolattartást, ha az elkövetett volna ilyesmit” (Ítéltábla válóperes döntése, 27). A határozat kimondta, hogy „el sem képzelhető, hogy egy házaspár avval a házastársával, akiről az a meggyőződése, hogy ellene még a házasság felbontására is alapul szolgáló vétkes cselekményt követett el, minden kényszerítő szükség nélkül, tehát tudatosan hónapokon át békés együttélésre valló helyzetben tartson fenn állandó érintkezést anélkül, hogy házastársának vétkét megbocsátotta volna” (Ítéltábla válóperes döntése, 27). Ezen ellentmondásos érvelés szerint mivel a gróf valóban együtt vacsorázott feleségével, minden bizonnyal megbocsátotta a történeteket. Akárhogy is, mivel Zichy gróf együtt vacsorázott feleségével, a nők közötti kapcsolat természetét irrelevánsnak ítélték, s eltűnt a válás lehetősége. Ezen érveléssel az alsóbb fokú bíróságok lényegében tartózkodtak állást foglalni azzal kapcsolatban, hogy jogilag mi alkotta a tribadizmust. Anélkül, hogy ténylegesen meg kellett volna határozniuk ezt, a bíróságok bizonyítékokat állítottak össze annak érdekében, hogy alátámasszanak minden azzal kapcsolatos okot, hogy a grófné és Tormay miért nem állhattak egymással szexuális kapcsolatban. A bíróságok tartózkodásának és nehézségeinek okai a női homoszexualitás meghatározásában valószínűleg kettős természetűek lehettek. A bírák a családias életmód iránti nagyrabecsülésük és a házasság szentségének fenntartása érdekében vagy össze voltak zavarodva a női szexuális aktusok meghatározásának és értelmezésének kérdésében, vagy egyszerűen figyelmen kívül hagyták a házasságon kívüli szexet, még akkor is, ha az homoszexuális, az elkövető pedig nő volt.

Csupán a legfelsőbb bíróság, a Magyar Királyi Kúria foglalkozott kifejezetten a szexualitással és vizsgálta meg az azonos neműek szexuális találkozásának a nőkre való kihatásait. Az orvosi szakértők véleményével ellentétben, akik a női homoszexualitást sokkal szélesebb és befogadóbb módon határozták meg, a Kúria szerint *csupán* a szexuális aktusok

²³ Ez az eljárás egy régebbi jogi kódex része volt, melyet az 1920-as évekre csupán ritka esetekben alkalmaztak.

határozhatják meg a nők között létrejött „perverz” (homoszexuális) kapcsolatot. A Kúria a magyar büntető törvénykönyv 241. paragrafusában megállapított férfi homoszexualitás legszűkebb értelmezésén túlhaladva messzemenően elutasította az orvosi szakvéleményeket, és megállapította, hogy csupán a szexuális aktusra vonatkozó abszolút bizonyíték szolgálhat jogos okként a válóper elindításához. A Kúria kijelenti, hogy

A meghallgatott orvosi- szakértőknek azt a véleményét, amely szerint, az orvostudomány szempontjából homosexualis cselekedetek már az egyszerű ölelésben és csókolózásban is megnyilvánulhatnak, kiemelt jogkérdés eldöntésénél irányadóul elfogadni nem lehet, mert az ilyen cselekedetek magukban véve nem meritik ki a H.T. 76. §-a paragrafusa alá eső természet elleni fajtalanság mint bontóok ugyanis a kir. Kúria jogi álláspontja szerint csak akkor forog fenn, ha a nemi ösztöntermészetellenesen a házastársi hűséget, szemérmét és erkölcsiséget sértő parázna cselekedetekben nyer kielégítést. (Válóper, a Kúria ítélete, 2)

A férfi perverzióval ellentétben tehát, mely a jogi értelmezések szerint különféle szexuális aktusokat foglal magában, melyek a „normális” (heteroszexuális) szexuális aktusokat utánozták, a meglehetősen kétértelmű határozatban a Kúria a női szexualitást annak legszűkebb értelmében határozta meg, egyenlővé téve azt a penetrációs szexszel. Továbbá a Kúria azon kijelentése, hogy a női homoszexualitás csupán akkor létezett, ha „valaki szexuális igényei kielégülnek,” a kortársak számára éppen annyira érdekes lehetett, mint a mai történészek számára. Szükség volt-e az orgazmus bizonyítására a női homoszexualitás bizonyításához, és a bíróságok hogyan voltak képesek ezt megállapítani? Annak eldöntésével, hogy az azonos neműek vágyának kieléje csupán abban az esetben volt perdöntő, amennyiben az szexuális kielégüléshez vezetett, a jogi döntés kizárólag a grófnő és Tormay Cecile közötti szexuális (kielégüléshez vezető) cselekvés bizonyításától és igazolásától függött. E kielégülés bizonyításának terhe a szolgák tanúvallomásain nyugodott.

A társadalmi osztály és a bíróságok

A cselédek alacsony státusú eltartottakként való helyzete biztosította, hogy a bírói végzések mind a válás, mind a későbbi becsületsértési perekben elutasították az állítólagos „perverz” szexuális kapcsolatról szóló vallomásuk hitelességét. A két világháború közötti Magyarország felső társadalmi osztályainak kiemelkedő helyzetét figyelembe véve nem meglepő, hogy e magas státusú nők, valamint az általuk behívott arisztokrata tanúk tagadásai a

cselédek beszámolóinál sokkal hitelesebbnek tűntek.²⁴ Azonban, hogy teljességgel megértsük a bírói végzést és a cselédek végső fokú elutasítását, emlékeznünk kell a kommunista uralom hatásaira, amelyben a proletariátus és általánosságban az alsó osztályok egycsapásra fölénybe kerültek korábbi munkaadóikkal és társadalmi feletteseikkel szemben. A cselédek helyzete a Tanácsköztársaság napjaiban előrelátható módon különösen erőteljes volt, mivel, proletár társaikhoz hasonlóan, hatalmat szereztek nemesi vagy köznemes munkaadók felett. A valóságban ez a legtöbb esetben nem így volt. A cselédek hatalmas többsége munkaadójához hű maradt. Mivel gyakran sokkal vallásosabbak voltak, mint azok, akiket szolgáltak, a nemességgel együtt osztoztak a kommunistákkal és gyakran a zsidókkal szemben való bizalmatlanság érzésében.²⁵ Mindazonáltal az I. világháborút követő zűrzavar alatt a cselédek gyanúsítottakká, hűségük megkérdőjelezhető vált. A *Bujdosó könyv*ben Tormay leszögezi, hogy a „proletár-diktatúra” eredményeként elvesztette bizalmát a cselédekben. Miközben elbeszéli a cselédek újszerű helyzetét azok házában, akik többé nem az ő birtokosai, Tormay azt írja, hogy „A budapesti házakba őrköt és spionokat állít az osztálygyűlölet. Minden házban ott van az új hatalom kéme. Leselkedik, kínoz és feljelent” (Tormay 1923, II., 63). A a szolgák megbízhatatlannak és veszélyesnek lefestése révén, Tormay előrevetítette a szolgák ábrázolását Kosztolányi Dezső *Édes Anna* című regényében. Azonban míg az *Édes Anna*, a cseléd lány meséje, aki megöli urait, megjeleníti az úr-szolga viszonyának és azok egymástól való függésének összetettségét, Tormay ábrázolása a cselédek helyzetéről sokkal inkább fekete-fehér marad. Tormay szerint a cselédek önzőek, csupán magukkal törődnek, s ha érdekükben áll, a lelküket is eladnák az ördögnek. Amikor a bírák a cselédek tanúvallomásaikról véleményt alkottak, Tormay ábrázolása volt az, amelyet a bíróságok felkaroltak: olvasatukban a cselédek bosszút igyekeztek állni a felsőbb osztályokon.

Az osztályok szerinti elfogultság sokkal inkább magától értetődő, ha megjegyezzük, hogy a bíróságok nem álltak meg a cselédek tanúvallomásaiban lévő valós tények figyelembevételénél és cáfolatánál. Inkább lerombolták a szolgák általános hitelességét. A végzések szerint a szolgák alárendelt helyzete nem egyszerűen fogékonnyá tette őket a külső befolyással (nevezetesen Zichy gróffal és a pletykával) szemben, hanem e befolyás megfertőzte a szolgák érzékelését és látóképességét is. A bírák véleménye szerint a szolgák

²⁴ Ez egy transznacionális jelenségnek tűnt. Ld. pl. George Chauncey Saumel Kent tisztelendőatyja 1920-as peréről szóló rekonstrukcióját. George Chauncey, „Christian Brotherhood or Sexual Perversion? Homosexual Identities and the Construction of Sexual Boundaries in the World War One Era,” *Journal of Social History* 19. 2 (1985. tél) : 189-211.

²⁵ A szolgák különleges körülményeihez Magyarországon a 1920-as években ld. Gyáni és Kövér, 205-211. o.

jogfosztott helyzete hiteltelenítette állításaik érvényességét. Az osztály befolyása sokkal kirívóbbá válik, ha összehasonlítjuk a bírák szolgálkkal szembeni bánásmódját Zichy grófféval. Annak ellenére, hogy ügyét szétépték, hűtlenségét arcába vágják, s rágalmazás miatt Büntetőbíróóságok elé vezették, a bíróságok Zichy gróffal nagyon eltérően bántak, mint a cselédekkel. Zichy társadalmi státuszát és amelyet az intelligencia, tudatosság és hihetőség tekintetében maga után vont, alapvetően sosem támadták meg. Ugyan önzőnek vélhették, s úgy írhatták le, mint aki szenvedélyből cselekszik, szavait azonban sosem hiteltelenítették olyan mértékben, ahogyan az alacsonyabb rendű emberi lényekét.²⁶ Következésképp, míg kezdetben bensőséges kapcsolatuk és bepillantásuk tette a szolgálakat a bizonyíték képviselőivé, végső soron az elit világában való egyedülálló helyzetük hiteltelenítésük eszközeként szolgált. Végül, a magyar igazságszolgáltatási rendszer osztályspecifikus sztenderdjeinek legkifejezettebb bizonyítéka a hasonló bűncselekményekért elkövetett büntetés különböző fokozataiban nyugszik. Bár a felsőbb bíróságok a bűnügyi rágalmazási perben a szolgál számára fenntartották a büntetés hosszát, jelentősen csökkentették Zichy gróf büntetését.²⁷ A Büntetőbíróóság a gróft kezdetben másfél év letöltendő börtönbüntetésre ítélte, majd a Királyi Fellebbviteli Bíróóság ezt tíz hónap letöltendő börtönbüntetésre csökkentette, s ezt követően a legfelsőbb bíróság, a Királyi Kúria, a gróf büntetését a legkönnyedebb fogság formájában tizennégy napra csökkentette (Büntetőper, a Fellebbviteli Bíróóság ítélete, 136, a Királyi Kúria ítélete, 167).

A cselédek tanúvallomásainak hitelességét megtagadva a bíróságok világos missziója volt Magyarország két legfontosabb női hazafiját megváltani és becsületüket helyreállítani. Határozatukban a bírák összetéveszthetetlenül világossá tették mind azt, hogy miként érzékelték e botrányos jogi eljárást, mind pedig, hogy miként akarták, hogy az emberek emlékezzenek erre.

Az egyik oldalon egy szenvedélynek mindent föláldozó, azért mindent letipró, még a bűncselekménytől is vissza nem riadó, merőben a maga önző céljainak élő fél áll, – a másik oldalon ellenben két szellemileg és etikailag magas fokon álló, a köznek értékes szolgálatokat teljesítő személy alakja bontakozik ki a pör során, – olyanoké, akiknek erkölcsi tisztaságát ennek a

²⁶ Az egyetemes választójog közelmúltbeli bejövetele 1918-ban még nem vonatkozott a bíróságokon való egyenlő elbánás elvére. Továbbá, az egyetemes választójogot veszélyeztette az 1922-es miniszteri rendelet és az 1925-ös szavazási törvény, melyek mindegyike a szavazást olyan előfeltételekhez kötötte, mint a műveltség, ezáltal sikeresen kirekesztve a legtöbb munkásosztálybeli, földművesek és cselédek szavazatait.

²⁷ A három cseléd ítéletét egy évről tíz hónapra, hét hónapról hat hónapra, s hat hónapról négy hónap börtönben letöltött büntetésre csökkentették.

pörnek az anyaga egyetlen árnyalattal, egy szemernyivel sem homályosította el. (Büntetőper, Budapesti Királyi Büntetőbíróóság, 86)

A bíróság döntései egy gonosz, de nemes ember, Zichy gróf fekete-fehér értelmezését konstruálta, miközben egyidejűleg Tormay Cecile és Zichy grófné személyében az erkölcsös nők látomását teremtette meg. Annak ellenére, hogy a homoszexualitás vélhetőleg központi szereppel bírt a jogi perek végkimenetelében, a bíróságok döntéseikből végül sikeresen kiírták a nemnormatív szexualitást. A két nő közötti bensőséges kapcsolat tekintetében, beleértve az egymással töltött éjszakákat, a Büntetőbíróóság konklúziója az volt, hogy „szükségszerű, de mindenesetre a legérthetőbb, legtermészetesebb útja volt az, hogy a közéleti céljaikért lelkesen együtt munkálkodó, egészen különös lelki tehetségekkel megáldott, kifinomult szellemi életet élő két nő a magánéletben is fokozatosan szorosabb, melegebb kapcsolatba került egymással” (Büntetőper, Budapesti Királyi Büntetőbíróóság, 76). A két nő közötti kapcsolatot tehát a bíróság olyan erkölcsileg tiszta és szexualitástól mentes bensőséges barátsággént értelmezte, amelyet a közös szenvedély, a haza újjáépítése iránti buzgalom táplált. Ennek eredményeként a jogtudósoknak nem kellett figyelembe venniük az orvosi (vagy bármely egyéb) szempontot, mely eltérő értelmezést tett volna lehetővé. Az orvosi szakértők és cselédek tanúvallomásait, melyek a nők barátságát tribadikusként bélyegezték volna meg, elvetették. E helyett a bíróság a nők közötti barátságot egy tiszta és aszexuális románcként erősítette meg. Radclyffe Hall *A magány kútja* című regényének esetével ellentétben, ahol a bíróságok a lesbikusság elítélésekor kifejezetten elismerték a nők közötti szexuális kapcsolatok létét, a budapesti bíróságok nem voltak hajlandók annak lehetőségével szórakoztatni magukat, hogy a két nő bensőséges viszonya szexuális természetű volt. A romantikus női barátságot elsősorban aszexualitásként bemutatva a bíróságok szemet hunytak a romantikus női barátságot megbélyegző erők felett, amely, mint azt kutatók különböző összefüggésben kimutatták, a két világháború közötti években nemzetközileg nyilvánvalóak voltak.²⁸ E döntéssel a bíróság biztosította, hogy a női homoszexualitás kérdése a jogi diszkurzusban újra a klozetbe legyen zárva. Egészen a II. világháborúig a női homoszexualitás nem válik jogi vita tárgyává.

²⁸ A romantikus női kapcsolatok stigmatizációjának időzítéséről ld. Martha Vicinus: *Intimate Friends: Women Who Loved Women, 1778-1928*. Chicago: The University of Chicago Press, 2004.

Az orvostudomány stratégiai felvonultatása

Míg a bíróságok végeredményben elutasították az orvostudományi szakértők véleményét, a nyelv, melyet a (homo)szexualitás leírására alkalmaztak, valamint az orvostudományi intézmény bevonása az ügy során végig az orvostudomány hatását példázza a szexualitás meghatározására tett jogi kísérletekben az 1920-as években. A fennmaradó, orvostudományi véleményekre való hivatkozásokban mind a homoszexualitás biológiai nézetét (mely a homoszexualitás veleszületettségét hangsúlyozza), mind pedig pszichológiai magyarázatokat találunk, melyek a homoszexualitás szituációs jellege mellett érveltek. A homoszexualitásról való biológiai és pszichológiai magyarázatok egyidejű létezése az orvosi személyzetben történő folytonosságokra, valamint az Osztrák-Magyar Monarchiából és az egészen közelmúlt kommunista uralomból származó elképzelésekre mutatnak rá. Bár a homoszexualitás, mint konkrét aktus jogi meghatározását (ha olvashatatlan módon is, de) fenntartották, világos volt, hogy az 1920-as évekre a homoszexualitást többé nem tudták úgy meghatározni, mint egyszeri testi aktust. A homoszexualitás többé vált, mint csupán az azonos nemű emberek közötti szex. A homoszexualitás fogalomba öntése lucskosabbá vált, és erősen támaszkodott a kortárs szociomedikai és pszichológiai elméletekre. S mivel az orvostudományi szakértők között nem született egyetértés azzal kapcsolatban, hogy mely konkrét bizonyíték szükséges a „női homoszexualitás” meghatározásához, mind a felperes, mind pedig az alperes az orvostudományi intézményben a krémek krémjét tudta felvonultatni, hogy ügyüket bizonyítsák. A szexualitásról való legkiválóbb orvostudományi szakértők közül hárman a tribadizmus törvényszéki szakértőiként tanúskodtak. Dr. Fischer Ignác, Dr. Németh Ödön és Dr. Oláh Gusztáv nemzetközileg elismert professzorok voltak, akik tanulmányaikat a Monarchia két utolsó évtizedében végezték, bejárták a világot, s a korukban legbefolyásosabb pszichiáterekkel és neurológusokkal, mint Jean-Martin Charcotton Párizsban (aki többek között Sigmund Freudot is oktatta). Fischer a homoszexualitás dekriminalizálásának egyik első szószólója volt, s a homoszexualitásról szóló magyar nemzeti jogi egyesületben folytatott vita alatt 1909-ben, szenvedélyesen fellebbezett a tiszteletreméltó homoszexuális közösség oldalán. E szakértők jelenléte az ügy mindkét oldalán nyilvánvalóvá teszi, hogy az orvosi vélemények az ügy kimenetelének meghatározásában központi szerepet játszottak.

Mind a szexualitás medikalizálása, mind pedig a női homoszexualitás ellentmondásos felfogásai kimutathatók a bírósági eljárásban. Például, a válóperben Zichy grófné és ügyvédei, még mikor tagadtak is minden felhozott vádat, szükségét érezték alátámasztani, hogy a szexualitás és a szexuális aktusok nem foghatók fel „szándékos tettekként,” s ennél fogva ezeket nem

természet elleni vétkekként határozták meg (Válóper, Büntetőbíróóság, 3). Majd érvelésüket úgy folytatták, hogy „az orvosi vélemények szerint a tribadia nem szándékos cselekmény, hanem az illetővel veleszületett agyi, illetve ideg hiba és ebből folyó beszámíthatatlan cselekvés, már pedig a H. T. 76. §-ában meghatározott természet elleni fajtalanság elkövetéséhez szándékosság kell” (Válóper, Büntetőbíróóság, 3). Egy másik, hasonlóan sokatmondó esetben az esküdtszék, feltételezve, hogy a homoszexualitásnak voltak fizikai jelei (mint például a megnagyobbodott szeméremajkak vagy a szakáll kinövése), a férjtől azt kérdezte, hogy házassága alatt észrevett-e bármilyen abnormalitást felesége fizikumában. Végül, de nem utolsósorban, a bíróság a válóperben az ítélethozatalkor kifejtette, hogy „a tribadia nem más, mint egy ellenállhatatlan ösztön” (P.VII.2.c. 45162/1923, 19, BFL). Az orvosi elméletek – bármennyire is kölcsönösen ellentmondásosak voltak – átszűrődése a jogi diszkurzusba ismét több regiszteren olvasható.

Az orvosi megközelítések mellett, melyek a homoszexualitás veleszületett és biológiai okait hangsúlyozták, az anyagok gondos olvasata rávilágít a szexualitásról szóló, pszichológiai magyarázatokon alapuló diszkurzusok jelenlétére is. Ez nem csupán a bíróságok által idézett orvosi véleményekben egyértelmű, hanem azokban a módszerekben is, ahogyan a különböző bíróságok maguk is kifejtették érveiket a két nő közötti nem mindennapi szoros barátság indoklására. Például, a válóperben a Királyi Kúria érvelése szerint érthető, hogy Zichy grófné, „azután, hogy a férje a vele való házassági életközösséget megszakította, a hitvestársi szeretetet és bizalmat nélkülözve, a hozzá szellemileg és lelkileg közelálló s vele a közélet terén is együttműködő hölgybarátjával csakugyan a szokásosnál bensőséges barátságot tartott is fenn ...” (P.III.4997/1924/5 Válóper, 33, BFL). Azzal érvelve, hogy a testi és érzelmi intimitás fontos és az emberi kapcsolatok alapeleme, a Kúria pszichológiai magyarázatot alkalmazott arra, hogy a két nő miért és miként kerülhetett egymással közeli kapcsolatba. Zichy grófné, aki házas volt és a bíróságok szemében mind testileg, mind pedig érzelmileg bensőséges volt viszonya, férje távozását követően visszavonult életet élt. Ezen érzelmi és testi ürességben, érvelt a Kúria, teljességgel normális volt, hogy a grófné megnyílt Tormay előtt, aki figyelme és a grófné életében való jelenléte által betöltötte a hiányt, melyet Zichy gróf hagyott maga után. Ahelyett, hogy tagadta volna a két nő kapcsolatának abnormalitását, annak pszichologizálásával a Kúria végül normalizálta azt. A női homoszexualitás nembiológiai magyarázataira való támaszkodás legfelháborítóbb példája a gróf állítása, hogy felesége a kezeket részesítette előnyben a „normális” mód, tehát a pénisz helyett. Ezen érvelés szerint a leszbikus szexnek való kiszolgáltatottság és az arra való „tanítás” magyarázatot adott arra, hogy a grófnő miért részesítette előnyben a meleg szexuális érintkezést. Mivel a nem-behatoló szexnek való kiszolgáltatottság

valakit lesbikussá tehet, következett az érv, közvetlen kapcsolat lehetett az örömszerzés különös módja és a homoszexualitás között.

A tényleges orvosi tanúvallomások hiányában nehéz átfogóbb beszámolót nyújtani arról, hogy a szexualitásról szóló különféle elképzelések honnan eredtek, s hogy ki mutatta be ezeket a különböző szereplők nevében. E fennmaradt dokumentumok arra engednek következtetni, hogy az orvosi intézmény és a budapesti orvosok a konzervatív Horthy-hatalom alatt folyamatosan tájékozottak voltak az európai szexológusok és pszichiáterek legújabb elméleteiről és (szelektíven) alkalmazták azokat. Az orvostudomány hatalma ellenére nyilvánvaló, hogy a Zichy-ügyben résztvevő bíróságok és pártok mind szelektíven használták és alkalmazták a szexualitásról szóló orvosi és pszichológiai diszkurzusokat, s ezen elképzeléseket olyan módszerekkel támasztották alá, melyek sajátos ügyüket a legmeggyőzőbbé tette. Ez leginkább akkor nyilvánvaló, ha elolvassuk az orvostudományi szakértők véleményét, akik azt állították, hogy „a tanúk vallomásaiban megjelölt tények, ha igazak, akkor a tribadia fogalmát fedik, azok homoszexuális cselekedetnek az eredményei, és a tribadia nem más, mint ellenállhatatlan ösztön” (Válóper, 18-19, Orvosi Vélemény, Függelék, 12). A felperesen kívül senki sem volt hajlandó arra, hogy ezt az álláspontot és ennek lehetséges következményeit tovább gondolja. Végül a bíróságok csupán annak érdekében használták fel az orvosi és pszichológiai érveket, hogy elutasítsák a két nő között létrejövő szexuális kapcsolat lehetőségét. Ahogy az Ítélet tábla állította, „még valószínűségének látszata sem szól amellett, hogy az alperes [Zichyné], aki a felperessel [Zichy] normális nemi életet élt, mert hiszen magának a felperesnek előadása szerint öt gyermeknek adott életet, akkor, amikor a nemi élet kielégítésére törekvő ösztön már az alperes koránál fogva is hanyatlott, a keresetben megjelölt természet elleni fajtalanságot követte volna el” (Válóper, Ítélet tábla, 4). Miközben a bíróságok nagy valószínűséggel tartózkodtak volna ugyanezt az állítást tenni, ha a kérdéses személy a negyvenes évei közepén járó férfi lett volna, a grófné esetében a női szexuális vágyról szóló orvosi elméletek Zichy grófné szexuális lényként való megtagadását szolgálták. Ennek során a bíróság megsemmisítette a grófné szexualitásának lehetőségét. Ennélfogva, bár a szexualitásról szóló jogi felfogás telve volt orvosi és pszichológiai elképzelésekkel, a bíróságok és az ügyet elindító személyek ezek használatában stratégiailag szelektívek voltak.

A kortárs hírnév és a későbbi elfeledettség

Amennyiben egy lépést teszünk hátrébb, világossá válik, hogy sem a válás, sem pedig a bűnügyi rágalmazási kereset célja nem a női homoszexualitás megtámadása vagy meghatározása volt. A Zichy-Tormay ügyet vizsgálva

kétségtelennek tűnik, hogy a „leszbikusság vádja nem öncélú, hanem egy másik, természetében politikai vagy személye cél eszköze volt” (Doan 2001, 32). (Ebben az esetben a sikertelenül üldözött cél a válás megszerzése, s talán kisebb mértékben, s Magyarország néhány legbefolyásosabb politikai alakjának hiteltelenné tétele volt. Az erődítmény ellenére, amelyet a nőkkel szembeni tisztelet tartott fenn a két világháború közötti Magyarországon, a két világháború közötti politikai vezetés legnagyobb érdekében állhatott Tormay Cecile és Zichy grófné nevének tisztára mosása. Ahogy az gyakran előfordul, a szexualitás kérdése ebben az esetben mélyen politikai kérdés volt.

Az 1920-as évek közepére Magyarországon a konzervatizmus mély árkokat vetett, s a történelmileg meggyökerezett arisztokrácia irányította továbbra is a politikát, s tartotta kordában (és gyakran szigorúan cenzúrázta) a kommunistákat, valamint a szélsőjobbaldalt.²⁹ A felső osztályok döntéshozásra gyakorolt hatása és a bíróságok gyakori elfoglaltsága a tehetősebbek irányában Magyarországon természetesen egyáltalán nem volt egyedülálló. Mégis, a perek egy fokozatos elmozdulást tükröztek a kizárólag a régi birtokos arisztokrácia által uralt társadalomtól egy sokkal összetettebb társadalom irányába, ahol a régi nemességnek meg kellett osztania hatalmát a közép- és alsó-középosztállyal.³⁰ A magas arisztokrácia tagjainak, például Zichyéknek, politikai hatalmát és befolyását a magyar köznemesség (melynek képviselői az olyanok voltak, min Tormay) mind jobban támadta. E miliőben Zichy gróf, valamint feleségének és Tormay Cecile-nek való- és az ezt követő becsületsértési pere az uralkodó politikai körökben zajló hatalmi harcokat képviselték, s ennek eredményei egyrészt rámutattak Horthy kormányzó erejére, másrészt pedig a jogi rendszer folyamatos osztályokkal szembeni elfoglaltságára. A bíróságok határozata, mely végeredményben minden hibát Zichy grófra és szolgálaira hárított, s tagadta a két nő között fennálló szexuális kapcsolat lehetőségét, kétségtelenül óriási arcucsapás lehetett Zichy gróf számára. A határozat továbbá csalódást jelentett azoknak, akik egy sokkal áttekinthetőbb igazságszolgáltatást és bírósági rendszert szerettek volna látni (ld. Nemzetgyűlés, parlamenti ülés 475, 1925). Az ügy politikai természete kezdetben Zichy gróf azon próbálkozására korlátozódott, hogy politikai tőkéjét a bíróság befolyásolására használja fel. Az események akkor vettek

²⁹ A történelmi elit, miközben semmi toleranciát nem mutattak a kommunisták iránt, visszaszorították a szélsőjobbaldali csoportokat és a nyíltan revizionista hangokat, mivel az 1920-as évek alatt még mindig – hamisan – hitték, hogy meg tudják győzni a szövetségeseket és a nemzetközi közösséget, hogy katonai beavatkozás nélkül „hozzák helyre Trianon végzetes tévedéseit”. Romsics, 146-156. o.

³⁰ Deák, 3. o. A lakosság körülbelül 5 százalékaival Magyarország nemességének aránya, Európában csupán Lengyelországgal és Spanyolországgal összehasonlítva, rendkívül magas volt (Lendvai 2003, 319-323).

váratlan fordulatot, mikor a régenst, magát Horthy tábornokot is bevonták az ügybe. Ekkor a politikai ellenzék és a peremre szorított társadalmi demokraták annak érdekében karolták fel az ügyet, hogy lerántsák a leplet a politikai rendszer korrupciójára természetéről és képmutatásáról.³¹

Léteznek arra utaló jelek, hogy a per kimenetelét egyenesen a legmagasabb politikai szintről közvetlenül befolyásolták. Zadravecz István, a Nemzeti Hadsereg tábori püspöke, aki tisztségénél fogva bejáratos volt Horthyhoz, a naplójában részletesen beszámol az esetről. A *Páter Zadravecz titkos naplójában* az egykori püspök felidézi annak idejét, mikor Horthy megparancsolta neki, hogy lépjen közbe a bírakkal és győződjön meg arról, hogy Zichy gróf minden esetben veszít. Zadravecz naplója szerint azon a napon, amikor a Büntetőbíróság kihirdette a becsületsértési ügyben hozott ítéletet, Horthy személyesen mondta el a püspöknek, hogy személyes közbeavatkozása döntötte el az ügy végkimenetelét: „Na, a mai napot a legfőbb triumfom napjának tartom, mert ma másfél évi börtönre ítélték el azt a gazember Zichy Rafaelt, felesége és Tormay Cecile megrágalmazásáért. Ez az ítélet egyes egyedül az én erős közbelépésemre történt. Maga az igazságügyminiszter kételkedett, vajon egyáltalán hoznak-e legalábbis elmarasztaló ítéletet... de én szorítottam a dolgon!” (Zadravecz 1967, 216-217) Zadravecz naplója Tormay és Horthy különleges kapcsolatáról is beszél (Zadravecz 1967). A tábornoknak és Tormaynak valójában volt közös múltja, és Tormay 1937-ben bekövetkezett haláláig közeli kapcsolatban maradtak. Köznemesi családok sarjaiként bizonyos értelemben mindketten a magyar felső arisztokrácia különcei voltak és hasonlóan annak több történelmi tagjával, maradtak azok, teljesítményeiktől függetlenül. Mindketten profitáltak az Őszirozás és a kommunista forradalmakból, s csillagjuk azon a napon emelkedett felfelé, amikor Horthy bevonult „a bűnös városba”, ahogy Budapestet mindketten nevezték (Sakmyster 1994). Tormay egyike volt azoknak, akik „a tábornokot lóháton” üdvözölték, s szövetségük mindkettejük számára előnyösnek bizonyult. Horthy a legnagyobb tiszteletben tartotta Tormayt, és közvetlen szerepet játszott abban, hogy az író a rangos konzervatív irodalmi folyóirat, a *Napkelet* alapító főszerkesztője lehetett. A *Bujdosó könyv* révén népszerűvé vált Tormay is hű maradt a kormányzóhoz, és a MANSz elnökeként a nyilvánosságban töltött élete során a hivatalos kereszténynemzeti eszme konzervatív szószólója volt (Kádár 2003; Kollarits 2010).

Végül, Tormay és Zichy grófné katolikus nemzeti hazafiakként valott politikai nézetei és éntörvénye, azonos nemű vonzalmuknak hajthatatlan tagadásával párhuzamosan, illetve fontosságuk a két világháború közötti

³¹ Leginkább a szociáldemokrata Gyöki Imre.

magyar politikai elit számára, biztosította a per végeredményét. Egy sokkal általánosabb szinten Horthy sikeres lobbizása és Tormay nagyrészt sértetlen tisztelete az ügyet követően a két világháború közötti Magyarország politikai változásait jelezte, ahol a korábbi történelmi arisztokrácia lassan elvesztette hatalmát a kispolgársággal és a köznemességgel szemben.

Ami ugyanennyire fontos, hogy valószínűsíthetően nem véletlen, hogy a bírósági nyilvántartásból eltűnt a homoszexualitás vádjával kapcsolatos összes kényes anyag (a tanúk és a szakértők vallomásai). Miközben nincs határozott bizonyíték arra vonatkozólag, hogy az összes válóperes akta közül a főszereplők és szakértők, valamint a tanúk vallomásait miért semmisítették meg, kétségtelenül a két világháború közötti vezetés legnagyobb érdekében állt megbizonyosodni arról, hogy szinte semmi, a két nőre *vonatkozó* bizonyíték ne maradjon fenn. Ez pedig különösen azért fontos, mivel a bíróság határozatát alapvetően nem a szakértők véleményére, hanem a „közös [kortárs] életszemléletre” alapozta (P. III. 4997/1924, 2. Válóper, 30, BFL). Annak fényében, hogy a tanúk dokumentumai és a szakértők nézetei azt a következtetést vonják maguk után, mely szerint a grófné és Tormay szexuálisan érintkeztek egymással, s hogy Tormay homoszexuális volt, egyáltalán nem meglepő, hogy e vallomások a konzervatív liberálisellenes hatalom alatt megsemmisültek.

A másutt lezajló híres „homoszexuális” perek, nevezetesen Oscar Wilde vagy Radclyffe Hall pereit, amelyek megszégyenítettek és megbélyegeztek más állítólagos homoszexuálisokat, fontos lépést jelentettek a szexuálisan marginalizáltakról való nyelv és egy szélesebb körű ismeret megteremtésében. A Zichy-Tormay-ügy nem teremtett pontosabb nyelvet, s a homoszexualitás szélesebb megértéséhez sem látszott vezetni. A kortárs magyarok számára bemocskolni Magyarország uralkodó konzervatív hatalmának szószóólóját nem volt sem kíváncsi, sem pedig biztonságos. S bár a kortárs lapok kimondják, hogy az ügy „bizonyosan rossz elképzeléseket szül a fiatal nők számára,” még várat magára az eset örökségéről a magyar (homo)szexualitás részeként beszélni. A bíróságok szándéka, hogy „megtisztítsák és helyreállítsák Tormay és Zichy grófné nevét,” kiállta az idő próbáját. A polgári és arisztokrata hangok negyven évnyi kommunista elhallgattatása után Tormay csupán a 2000-es években került újra elő, pontosan ugyanabban a színben, ahogy őt a két világháború közötti bíróságok akarták feltüntetni.

Konklúzió

A Fidesz 2010-es első győzelme és a szélsőjobb oldali párt, a Jobbik egekbe szökő felemelkedése óta, mely győzelmek folytatódnak és továbbra is

népszerűsítik a „nyugatellenes” platformokat, összehangolt erőfeszítések történtek a Horthy-korszak rehabilitációjára és pozitív színben való feltüntetésére (Bozóki 2008; Ungváry 2014). Ezen törekvések egyik részeként a konzervatívok és a szélsőjobboldali párt múlt század Magyarországnak ideális hazafias női alakjaként (ismét) keblükre ölelték Tormayt. Tormay minden könyvét újra nyomtatták, s a *Bujdosó könyv* egyenesen kultusz-regény lett. 2012 márciusában Budapesten szobrot avattak fel Tormaynak, az egyik „legnagyobb magyar asszonyra” emlékezve. Ugyanebben az évben a Magyar Oktatási Minisztérium komolyan fontolgatta, hogy Tormayt az új nemzeti oktatási alaptanterv részévé teszi. Miközben ez a törekvés, hála a minden oldalról érkező kritikának, nem valósult meg, s a Fidesz végül nem támogatta tovább Tormay nyilvános rehabilitációját, az író, konzervatív és szélsőjobboldali támogatói számára egyaránt, továbbra is hősnek számít (Kurimay 2016).

Tormay rehabilitációjával kapcsolatban a leginkább meglepő nem az, hogy a konzervatívok és különösen a szélsőjobboldal (a két világháború között alkotó több más alakkal együtt) antiszemita, irredentista és hagyományörző társadalmi nemi nézeteit és erős nacionalista érzelmeit vonzónak és időszerűnek tartották. Inkább az a meglepő, hogy Tormay követői mindezt úgy tették, hogy nem vették figyelembe Tormay magánéletének részleteit, vagy akár a magánélet figyelembevétele ellenére tettek így, mely magánélet mindazt képviselte, amely ellen a konzervatívok és a szélsőjobb tiltakoztak: nevezetesen, az erős és független nőt, aki sosem házasodott meg, nem voltak gyerekei, egy férfias szakmában dolgozott, s (ahogy arra minden történelmi bizonyíték rámutat) a saját nemét szerette. Ezáltal, miközben Tormay írásai és nyilvános művei remekül illettek a családközpontú elképzelések és a hagyományos társadalmi nemi normák pártolásához, az író magánélete figyelemre méltó módon maradt eltemetve a huszadik századi konzervatív és szélsőjobboldali ideológiák alatt. Mégis, a Tormay magánélete és XXI. századi újjáélesztőinek politikai platformja közötti látszólagos disszonancia ellenére, az írónt feltétlenül a keblükre ölelték. Ezzel részben úgy tudunk számot vetni, hogy egyszerűen rámutatunk arra, hogy a jobboldal és a szélsőjobboldal miként hagyta figyelmen kívül vagy utasította el a Tormay magánéletével kapcsolatos kérdéseket, azokat lényegtelennek vagy az ellenzék lejárató kampányának minősítve. Továbbá, kizárólagosan az író irodalmi műveire és nyilvános karakterére koncentrálva, Tormay nemét és szexualitását e törekvések a művek céljaihoz képest lényegtelenné tették. Hogy Tormay használható alakká vált, valójában pontosan azért történhetett meg, mert figyelmen kívül hagyták az író szexualitását és nemét. Azáltal, hogy nem vették figyelembe, hogy Tormay nő volt, az író elfoglalhatta a férfiúi (irodalmi és nyilvános) szférákat, s azáltal, hogy figyelmen kívül hagyták

Tormay (nemnormatív) szexualitását, az író nő minden nőt képviselhetett, s a patriarchális politika és nézetek mellett szólhatott.

Ahogy a szélsőjobboldali és konzervatív történelmi társaik Magyarországon és másutt, a Jobbik és a Fidesz számára egy elvont női alak az ideális nemzetnek nem pusztán szószólója, hanem képviselője is lehetett (Yuval-Davis 1997; Sinha 2006). Tormay irodalmi művein keresztül, melyek minden férfi és nő számára hagyományos és egymást kiegészítő normákat ábrázolnak, az író nő nem pusztán a magyar nők, hanem a magyar nemzet szimbólumává is vált. Mint kiderül, a konzervatívok védjegyévé vált ideálisként és inspirálóként fenntartani Tormay társadalmi nemi normákról szóló nézeteit, eközben lényegtelennek tekinteni az író nő tényleges személyes életét. A szexualitással kapcsolatos megközelítésükben a XXI. századi magyar konzervatív és szélsőjobboldali politikusok a két világháború közötti társaik nyomdokain haladtak. Ironikus módon, a Tormay életében az azonos neműek szexualitásának elhallgattatásában munkálkodó politika és diszkurzusok, melyeket a következő fejezet tovább vizsgál, a két háború közötti időszakban létező (homo)szexualitásról való történelmi emlékezetben uralkodó csend legtartósabb okozói voltak. Ennek eredményeként mind a két világháború közötti, mind pedig a Fidesz által vezetett illiberális rendszer azon egyének köré összpontosult, akinek személyes és szexuális élete az e rendszerek által támogatott heteronormatív és családközpontú társadalmi élettel kapcsolatos eszméken kívül esett.

Végül, Tormay szexualitásával kapcsolatban meg kell állapítanunk, hogy még várta magára a pillanat, amikor az eset örökségéről a magyar (homo)szexualitás részeként beszélünk. Egyrészt, a Horthy-rendszer általi szigorú kortárs elhallgattatás és a nemnormatív szexualitások elhallgattatása a második világháborút követő kommunista rendszerben jelentős (bár semmi esetre sem lehetetlen) akadályt gördít Tormay szexualitásának rekonstruálása értelmezése elé. Másrészt, a tény, hogy a mai LMBTQ-közösség nem ölelte keblére Tormayt nem kis részben köszönhető az író nő politikai állásfoglalásának. Tormay antiszemita, fasiszta és irredentista hiedelmei az író nőt egészen mostanáig túlságosan vitatott személyiséggé tették ahhoz, hogy a magyarországi leszbikusok ősanjaként emlékezzenek meg róla.

Fordította Szőke Dávid

Felhasznált irodalom

- Antoni, Rita. 2014. „A magyarországi feminista megmozdulások története.” Bolemant Lilla (szerk.) *Nőképek kisebbségben: Tanulmányok a kisebbségben (is) élő nőkről*. Pozsony: Phoenix Polgári Társulás.
- Bacchetta, Paola, és Margaret Power (szerk.). 2002. *Right Wing Women: From Conservatives to Extremists around the World*. New York: Routledge.
- Borgos, Anna. 2007. „Vay Sándor/Sarolta: Egy konvencionális nemiszerep-áthágó a múlt századfordulón,” *Holmi* 2: 185-194.
- Bozóki, András. 2008. „Consolidation or Second Revolution? The Emergence of the New Right in Hungary.” *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 24 (2): 191–231.
- Bödők, Gergely. 2011. „Vörös és fehér: Terror, retorzió és számonkérés Magyarországon 1919-1921,” *Kommentár* 3. http://kommentar.info.hu/iras/2011_3/voros_es_feher. 2021. március 4.
- Buzinkay, Géza és Kókay György 2005. *A magyar sajtó története I.: A kezdetektől a fordulat évéig*. Budapest: Ráció.
- Chauncey, George. 1982-1983. „From Sexual Inversion to Homosexuality: Medicine and Changing Concept of Female Deviance.” *Salmagundi* (58-59): 114–46.
- Chauncey, George. 1985. „Christian Brotherhood or Sexual Perversion? Homosexual Identities and the Construction of Sexual Boundaries in the World War One Era,” *Journal of Social History* 19 (2): 189–211.
- Deák, István. 1989. *Hungary from 1918 to 1945*. New York: Columbia University.
- Doan, Laura és Jane Garrity. 2006. *Sapphic Modernities: Sexuality, Women, and National Culture*. New York: Palgrave Macmillan.
- Döme, Attila. 2013. *Egy „nyomdafestéket el nem bíró” ügy: A Tormay Cécile per*. Keszthely: Balaton Akadémiai Kiadó.
- Ellis, Havelock és John Addington Symonds. 2008. *Sexual Inversion: A Critical Edition*. New York: Palgrave Macmillan.
- „Gróf Zichy Rafeal másfélévi börtönre ítélte a bíróság.” *Pesti Hírlap*, 1925. november 27.
- „Gróf Zichy Rafalék házasságának históriája,” *8 Órai Újság*, 1925. november 28.

- „Gróf Zichy Rafaelné a katolikus vallás törvényeire való hivatkozással az ítélet ellenére sem hajlandó elválni férjétől,” *Esti Kurír*, 1925. november 28.
- „Gróf Zichy válópörének epilógusa,” *Az Est*, 1925. november 19.
- Gyáni, Gábor és Kövér György. 2006. *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest: Osiris.
- Gyáni, Gábor és György Kövér. 2006. *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest: Osiris,
- Gyurgyák, János. 2007. *Ezzé lett magyar hazátok - A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*, Budapest: Libri.
- Halberstam, Judith. 1998. *Female Masculinity*. Durham, NC: Duke University Press.
- Hanebrink, Paul A. 2000. *In Defense of Christian Hungary: Religion, Nationalism, and Antisemitism, 1890–1944*. Ithaca, London: Cornell University Press.
- Hankiss, János. 1939. *Tormay Cécile*. Budapest: Singer és Wolfner.
- Kádár, Judit. 2003. „Az antiszemitizmus jutalma: Tormay Cécile és a Horthy korszak.” *Kritika* 3: 9–12.
- Kaplan, Morris B. 2005. *Sodom on the Thames*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Kollarits, Krisztina. 2010. *Egy bujdosó írónő - Tormay Cécile*. Szombathely: Magyar Nyugat Könykiadó,
- Kosztolányi, Dezső. 1926. *Édes Anna*. Budapest: Genius.
- Krafft-Ebing, Richard. 1894. *Psychopathia Sexualis: A vissza nemi érzések különös figyelembe vételével. Orvos törvényszéki tanulmány*. Fordította Fischer Jakab. Budapest: Singer és Wolfner.
- Krúdy, Gyula. 1974. *Szobrok megmozdulnak: Írások az irodalomról*. Budapest: Gondolat.
- Kurimay, Anita. 2016. „Interrogating the Historical Revisionism of the Hungarian Right: The Queer Case of Cécile Tormay.” *East European Politics & Societies* 30 (1): 10-33.
- Lendvai, Paul. 2003. *The Hungarians: A Thousand Years of Victory in Defeat*. New Jersey: Princeton University Press.

- Light, Alison. 1991. *Forever England: Femininity, Literature, and Conservatism Between the Wars*. New York: Routledge.
- Lybeck, Marti. 2014. *Desiring Emancipation: New Women and Homosexuality in Germany, 1890-1933*. Albany: State University of New York Press.
- M. Kovacs, Maria. 2003. „Hungary.” In Kevin Passmore (szerk.) *Women, Gender, and Fascism in Europe, 1919-45*, Manchester: Manchester University Press.
- Magyar Életrajzi Lexikon. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>. 2021. március 5.
- Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/P/Pallavicini.html>. 2021. március 5.
- Mak, Geertje. 2004. „Sandor Sarolta Vay: From Passing Woman to Sexual Invert,” *Journal of Women's History* 16 (1): 54-77.
- Newton, Esther. 1984. “The Mythic Mannish Lesbian: Radclyffe Hall and the New Woman.” *Signs* 9 (4): 557
- Paksa, Rudolf. 2012. *A magyar szélsőjobboldal története*. Budapest: Jaffa Kiadó.
- Pető, Andrea. 1997. „Minden tekintetben derék nő: A nők politikai szerepei és a nőegyesületek a két világháború közötti Magyarországon.” In *Szerep és alkotás: Női szerepek a társadalomban és az alkotóművészetben*. Debrecen: Csokonai Kiadó.
- Romsics, Ignác. 1997. „A Horthy-rendszer jellegéről: Elitizmus, tekintélyelv, konzervativizmus,” *Rubicon Történelmi Magazin* 1. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_horthy_rendszer_jellegerol_elitizmus_tekintelyelv_konzervativizmus.
- Romsics, Ignác. 2005. *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Osiris.
- Sadler, John és Silvie Fisch. 2016. *Spy of the Century: Alfred Redl and the Betrayal of Austria-Hungary*. Barnsley: Pen and Sword.
- Sakmyster, Thomas. 1994. *Hungary's Admiral on Horseback*. Boulder, CO: Columbia University Press.
- Sinha, Mrinalini. 2006. *Gender and Nation*. Washington, DC: American Historical Association.
- Stone, Lawrence. 1990. *Road to Divorce: England, 1530-1987*. Oxford: Oxford University Press.
- Szécsényi, Mihály. 2009. „Kalauznők konfliktusai a villamoson: Társadalmi nem és térhasználat Budapesten.” *Sic Itur Ad Astra* 20: 149-179.

- Takács, Judit és Csiszár Gábor. 2014. „Nemváltások és nemiszerep- áthágások reprezentációi az Estben 1910 és 1939 között.” *Replika* 85– 86 (1-2): 209– 25.
- Tormay, Cécile. 1921. *Bujdosó könyv. Feljegyzések 1918-1919-ből.* Budapest: Pallas.
- Török, Zsuzsa. „2014. A férfiruhás író: Vay Sarolta/Sándor és az átöltözés társadalomtörténete.” *Irodalomtörténet* 95 (4): 466– 84.
- Turbucz, Dávid. 2011. *Horthy Miklós.* Budapest: Napvilág.
- Ungváry, Krisztián. 2013. *A Horthy-rendszer mérlege: Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon.* Budapest: Jelenkor Kiadó.
- Ungváry, Krisztián. 2014. *Tettesek vagy áldozatok? Feltáratlan fejezetek a XX. század történelméből.* Budapest: Jaffa Kiadó.
- Ungváry, Krisztián. 2014. *Tettesek vagy áldozatok? Feltáratlan fejezetek a XX. század történelméből.* Budapest: Jaffa Kiadó.
- Yuval-Davis, Nira. 1997. *Gender and Nation.* London: Sage Publications.
- Zadravecz, Péter. 1967. *Péter Zadravecz titkos naplója.* Budapest: Kossuth Könyvkiadó.